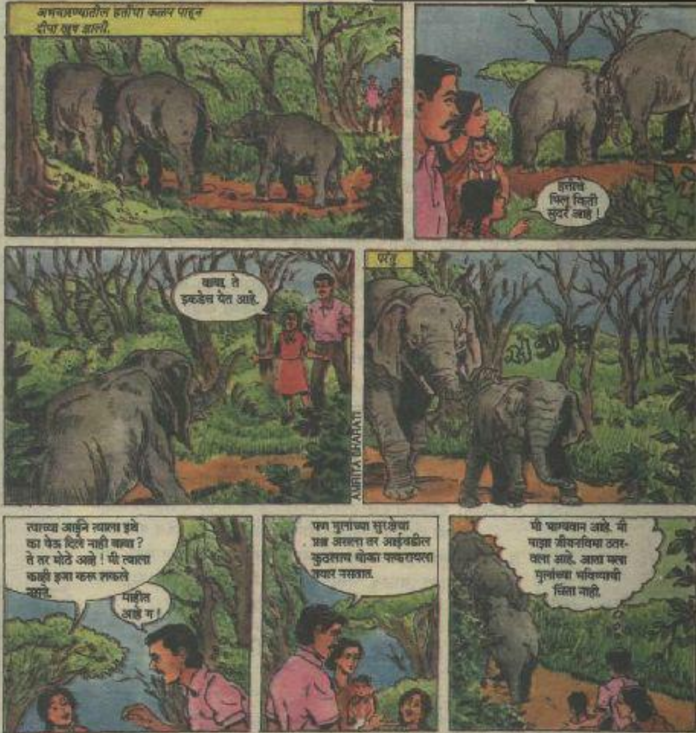
चांदोबा

फेब्रुवारी १९९२

प्रश्न मुलांच्या

साहसाबद्दल नोबेल शांति - पुरस्कार

या वर्षीचा नोबेल शांति-पुरस्कार मियानमार (बर्मा) श्रीमती आंग सान् सू क्यीला देण्यात आला. भारतालाही ही बातमी संतोषप्रद आहे. कारण आंग सान् सू क्यीचे प्रारंभिक शिक्षण दिल्लीत झाले. त्या काळी तिची आई श्रीमती खिन् क्यी भारतात ब्रह्मदेशाची राजदूत म्हणून काम करीत असे.

दोन मुलांची आई आंग सान् क्यी ४६ वर्षे वयाची आहे. नोबेल पुरस्कार समिति द्वारा दिलेल्या प्रशंसापत्रात म्हटले आहे– "श्रीमती आंग सान् सू क्यी ने जगात स्वतंत्रता-प्राप्तीसाठी लढणाऱ्या नागरिकांना आणि मानवी अधिकारांचे संरक्षण करणारांना, तसेच मानवजाती बद्दल प्रेमपूर्ण सहानुभूति साठी शांतिपूर्ण मोर्चा काढणारांना सतत उत्तेजन दिले. गेल्या दशकात आशियात शांतिपूर्ण मोर्चे संगठित करून अपूर्व सामाजिक साहस दाखविण्याचे आगळे, विलक्षण व असामान्य कार्य आंग सान् सू क्यीने केले." श्रीमती सू क्यी आधुनिक ब्रह्मदेशाचे निर्माते यशस्वी आंग सान् यांची सुपुत्री होय. ब्रिटिशांच्या काळात ब्रह्मदेश भारतीय साम्राज्याचे एक अंग होता. आंग सान् या साहसी नेत्याने अखंड लढा लढून ब्रह्मदेशाला स्वातंत्र्य मिळवून दिले. परंतु ब्रह्मदेश स्वतंत्र झाल्यावर १९ जुलई १९४७ रोजी आंग सान् व त्याचे आठ सहकारी यांची अमानुष कत्तल करण्यात आली ही अत्यंत दुर्भाग्याची

गोष्ट आहे. त्यावेळी सू क्यी दोन वर्षांची होती.

दिल्लीतील कॉलेजचे शिक्षण संपवून सू क्यी ऑक्सफोर्ड विश्व-विद्यालयात दाखल झाली. तेथे राजनीतिशास्त्र व अर्थशास्त्राचे उच्च अध्ययन करून तिने पदवी मिळवली. यानंतर काही काळ लंडन विश्व-विद्यालयात व काही काळ संयुक्त राष्ट्रसंघात तिने नोकरी केली. एका इंग्रज युवकाशी विवाह बद्ध होऊन मग ती इंग्लंडला आली. नंतर संशोधन-कार्यासाठी ती भारतात आली व सिमला येथील इंडियन इन्स्टिटयूट ऑफ ॲडव्हान्स्ड स्टडीज मध्ये अध्ययन केले. इथे रहात असताना तिने दोन पुस्तके लिहिली. एक आहे आपल्या पित्याचे जीवन-चरित्र आणि दुसरे मुलांना ब्रह्म-देशाची माहिती देणारे 'लेट अस व्हिजिट बर्मा' नावाचे पुस्तक.

संशोधन-कार्यासाठी सू क्यी पुन्हा लंडनला आली. आई बरीच आजारी आहे असे समजल्यावर ती रंगूनला परतली. त्यावेळी जनरल नेविन यांच्या निरंकुश शासनात ब्रह्मदेशातील जनता हाल-अपेष्टा सहन करीत होती. सन १९८८ मध्ये ती जेव्हा पुन्हा मायदेशी आली, तेव्हा जनता तिच्या नेतृत्वाखाली लढ्यास तयार होती. शासन मात्र तिच्या हालचालीकडे शंकास्पद नजरेने पहात होते. ८ ऑगस्ट रोजी झालेले विद्यार्थी-आंदोलन शासनाने अत्यंत निर्दयपणे दाबून टाकले. स्वातंत्र्यासाठी गेली तीस वर्षे चालू असलेला लढा पाहून सू क्यी शांतपणे बसू शकली नाही. २ सप्टेंबर रोजी झालेल्या अधिवेशनात तिने मागणी केली की तात्कालिक सरकारची स्थापना ताबडतोब झाली पाहिजे आणि त्या सरकारच्या देखरेखीखालीच निवडणुका झाल्या पाहिजेत. अन्य दोन नेत्यांच्या सहकार्याने 'नॅशनल लीग फॉर डेमॉक्रसी' नावाच्या नव्या पक्षाची स्थापना केली. ता. २४ सप्टेंबर रोजी सू क्यी या नव्या एन्.एल्.डी. पक्षाची प्रधान मंत्री बनली.

१९ जुलई १९८९ रोजी 'हुतात्मा' दिनानिमित्त आपले वडील आंग सान् यांच्या ४२ व्या स्मृति-दिनानिमित्त एक विशाल वार्षिकोत्सवात एक प्रचंड मिरवणूक काढण्यात आली. दुसऱ्याच दिवशी सरकारने तिला नजरकैद केलं. १९९० मध्ये झालेल्या सर्वसाधारण निवडणुकीत तिच्या पार्टीला प्रचंड बहुमत मिळालं. पण शासनाने लोकमताला धाब्यावर बसवलं! गेल्या वर्षी 'मियामनार' हे नवे नाव घेतलेला ब्रह्मदेश स्वातंत्र्यासाठी आता आसुसलेला आहे.

लोकशाही व मानवमात्राच्या अधिकारांच्या संरक्षणासाठी आंग सान् सू क्यीने अहिंसा मार्गाचा अवलंब करून जे शांतिपूर्ण युद्ध आरंभिले त्याची नोबेल पुरस्कार-समितीने मुक्त कंठाने प्रशंसा केली. तिचे अभूतपूर्व धैर्य व साहस यांच्या स्मरणार्थ समितीने श्रीमती सू क्यीला नोबेल पारितोषिक देऊन तिचा सन्मान केला.

जादूगारिणीची पाळीव कन्या

एक होती जादुगारीण. कोल्हापूरच्या जंगलात लाल मातीच्या टेकाडावर एका झोपडीत ती रहात असे. जादुगारीण आता म्हातारी झाली होती. तिची एक पाळलेली मुलगी होती. तिचे नाव होते कमला. कमला आता वयात आली होती. जादुगारिणीच्या गरजांची आता तीच व्यवस्था पहात असे. एके दिवशी संध्याकाळी पंचवीस वर्षांचा एक तरूण त्या टेकाडावर आला. त्यावेळी जादुगारीण आपले तांब्याच्या तारेसारखे दिसणारे केस कमलाकडून विंचरून घेत बसली होती.

त्या तरुणाला पहाताच जादुगारणीचे मांजरीसारखे असलेले डोळे रागाने लाल झाले. त्याच्याकडे रोखून पहात त्याला धमकावत जादुगारिणीने विचारले–"तुझं इतकं धाडस! कोण आहेस तू? हे टेकाड चढून येण्याचं साहस कसं करवलं तुला?"

"आत्याबाई, जो मरायला तयार झाला आहे, त्याला आणखी कशाचं भय? तू, वाटलं तर मला कोंबडा-कोंबडी बनव आणि शिजवून खाऊन टाक!" तो तरूण उदास आवाजात म्हणाला.

"हं, तुझ्यासारख्या ॲरंडेल प्यायल्या-सारखी तोंडं करणाऱ्या युवकांची मला शिसारी वाटते. पण प्रथम हे सांग न, की असं कोणतं संकट येऊन कोसळलंय तुझ्या डोक्यावर?" जादुगारणीने जरा शान्त होत विचारले.

या दरम्यान कमला झोपडीत गेली आणि लोटाभर थंड पाणी आणून तिने त्या तरुणाला दिले.

घटाघट पाणी पिऊन तो तरूण म्हणू लागला–"आत्याबाई, माझं नाव आहे सूर. आमच्या शेजारची मुलगी अखिला हिच्यावर फार प्रेम आहे माझं. पण तिचा बाप

स्वाती देशपांडे

तिच्यासाठी दुसरी स्थळं पहात आहे. आज सकाळी मी त्याला भेटलो आणि म्हटलं की मी लग्न करीन, तर अखिलाशीच करीन, नाहीतर आजीवन ब्रह्मचारी राहीन. तर तो माझ्यावर भलताच भडकला अन् म्हणाला की कवडीकिंमतीचा मी, आपल्या बायकोचं पोट कसं भरीन? माझा अपमान करून त्यानं ढकलून दिलं मला! आता माझी मलाच घृणा वाटू लागलीय. असलं जिणं जगण्यापेक्षा मरणंच बेहत्तर! म्हणूनच मुद्दाम तुला शोधत आलोय मी इथं!" इतके बोलून तो उसासे सोडू लागला.

जादुगारीण यावर काहीच बोलली नाही. टेकाडावरून उतरून ती तळ्याजवळ गेली अन् तिथले काळे बदक मानेला पकडून घेऊन आली.

"तू काय मला बदकाच्या मासाची मेजवानी देणार आहेस?" सूरने आश्चर्याने विचारले.

"असं नाही रे!" ती त्याला म्हणाली– "हे एक विचित्र बदक आहे. तू त्याला जितक्या वेळा म्हणशील, तितक्या वेळा हे अंडं देत राहील. दिवसभर याच्याकडून अंडी मिळवून, ती विकून, त्या पैशातून आरामात तू बायकोलाही खायला घालू शकशील. अखिलाच्या बापाला हे सांग, म्हणजे तुझी अडचण दूर होईल."

ते बदक घेऊन सूर निघून गेला. पण दुसऱ्या दिवशी अंधार होण्यापूर्वीच तो बदकासह जादूगारणीकडे परत आला.

त्याला पाहून ती आश्चर्याने म्हणाली– "मला वाटलं होतं की बायकोला बरोबर घेऊनच तू आशिर्वाद घ्यायला माझ्याकडे येशील! मग असा चेहरा पाडून का परत आला आहेस?"

जवळच चमेलीची फुलं तोडत असलेली कमला लगेच झोपडीत गेली आणि लोट्यातून थंड पाणी आणून तिने सूरला दिले. पाणी पिऊन सूर म्हणाला– "हे बदक पाहून अखिलाचा बाप मुळीच खूष झाला नाही. तो उलट म्हणाला–'मी माझं पांढरं मांजर याच्यावर सोडलं, तर क्षणातच ती याचा चट्टामट्टा करील. मग कसं अखिलाचं पोट भरशील तू?' मी यावर काय उत्तर देणार? आता माझं जगणं अगदीच बेकार आहे आत्याबाई!"

जादूगारणीने यावर बराच विचार केला. नंतर तिने कोपऱ्यात ठेवलेला एक पेटारा पुढे ओढला आणि ती म्हणाली– "या पेटाऱ्याची करामत काय सांगू? आता तुझा सासरा नक्कीच आपल्या पोरीचं लग्न तुझ्याशी लावून देईल बघ. या पेटाऱ्यात हात घालून तू जी वस्तु मागशील, ती मिळेल तुला! हं, पण यातनं अखिला मागू नकोस हं! फक्त निर्जीव वस्तुच मिळतील यातनं."

सूर तो पेटारा डोक्यावर घेऊन निघून गेला. पण दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी झोपडीशी पोचताच त्याने तो जादूगारणीच्या दारातच खाली आपटला.

"तुझ्या सासऱ्याला हा पेटाराही निरुपयोगी वाटला की काय?" जादूगारीण रागाने बोलली.

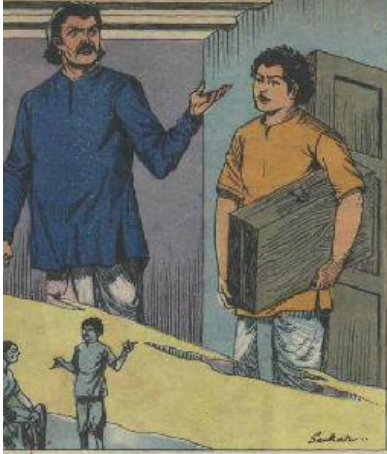
"आता या बाबतीत माझ्याशी काही बोलूच नकोच आत्याबाई! त्यानं बोलणं आठवलं तरी माझ्या पोटात आग पेटतेय

नुसती! ते बोलणं तू ऐकलंस तर शान्त राहूच शकायची नाहीस तू! हां, इतके वाईट आहेत ते शब्द." सूर दम टाकत म्हणाला.

"हं? इतकं धाडस? काय म्हणला तो? आता तर नक्की ऐकायलाच हवेत ते शब्द मला! सांग लवकर सगळं!" जादूगारीण राग न आवरता ओरडली.

कमलाने सूरसाठी गार पाणी आणलं. पण ते जादूगारणीला देत तिने विचारलें– "तू का श्वास टाकतेयस आई? तुझी तर अगोदरच तब्येत बरी नाहीय." पण हे विचारताना कमलाचा आवाजही रडवेला झाला.

पाणी पिऊन जादूगारीण म्हणाली–" हां, आता सांग रे, काय म्हणाला तो घमेंडखोर?"

"त्यानं या पेटाऱ्याचा चमत्कार पाहिला. प्रथम तो काहीच बोलू शकला नाही. पण नंतर जरा सावरून संशयाने माझ्याकडे पहात त्यानं विचारलं–कुठून आणतोस या साऱ्या जादूच्या वस्तु? त्या लाल टेकाडावरच्या जादूगारणीकडूनच आणत असला पाहिजेस बहुधा? तिचीच मेहरबानी दिसतेय ही! मग माझ्या मुलीवर डोळा कशाला तुझा? जा, जा! त्या जादूगारणीच्याच पाळलेल्या–दत्तक-मुलीशी गाठ मारून घे ना आपली! असं म्हणून दातओठ खात पहात राहिला माझ्याकडे तो आत्याबाई!" सूरने सांगून टाकले.

हे ऐकून, जसे काही आपल्याला फार महत्त्वाचे काम आहे, असे दाखवत कमला घाई घाईने झोपडीत निघून गेली.

जादुगारीण जरा वेळ विचार करत गप्प राहिली. नंतर ती म्हणाली–" तो जे काही बोलला, त्यात मला काही वाईट दिसत नाहीय. पण हो, तुझी ह्या प्रस्तावाला काही हरकत नसेल तरच हं."

यावर सूरची जीभ जरा अडखळली. तो म्हणाला–" पण......पण, कमलाला मी पसन्त असेन तर......!"

"कमलाचं सोड, मी म्हणेन ते ऐकेल ती! ठीक, मग हे लग्न कुठे अन् कसं करायचं सांग." जादूगारणीने विचारले.

"आता मला शहरात नोकरी मिळालीय आत्याबाई. लग्न साधंच आणि एखाद्या देवळात करू." सूर म्हणाला.

दोन दिवसात विवाह पार पडला.

सूर बायकोला घेऊन शहराकडे निघाला तेव्हा जादूगारणीने विचारले–" जावईबापू! त्या दोन जादूच्या वस्तु नाही नेणार बरोबर?"

"त्यांची काही जरूर नाही सासूबाई! मी जी नोकरी करीन, ती आमच्या उदर-निर्वाहाला पुरेशी होईल. जादूच्या वस्तूंवर किती दिवस अवलंबून राहायचं?" सूर बोलला.

"शाब्बास, लाखाची गोष्ट बोललात जावईबुवा!" जावयाची प्रशंसा करत सासू म्हणाली.

ते दोघं शहराकडे निघाले. दुपारी ते एका तलावाजवळ पोचले. तेथे एका झाडाखाली बसून त्यांनी जादूगारणीने दिलेली भाकरीची पोटली सोडली. त्यातून जादूगारणीने लिहिलेली एक चिठ्ठी निघाली. तीत असे लिहिले होते–

"जावईबुवा! असं समजू नका, की तुम्ही आपल्या सासूपेक्षा अधिक बुद्धिमान आहात. पहिल्याच दिवशी मी ओळखलं होतं कि तुम्ही कमलासाठीच आला आहात. कित्येकदा जंगलात फिरता फिरता कमला-कडे पहात असलेले मी तुम्हाला पाहिलं आहे. माझी त्या सर्वावर नीट नजर असे. पण तुमच्या प्रेमाचा खरेपणा पहाण्यासाठीच मी एक परीक्षा घेतली. जादूच्या वस्तूंची लालूच मी तुम्हाला दाखवली. 'अखिलाशी प्रेम' हा तुमचा केवळ एक बहाणा होता, हे मी केव्हाच ओळखलं होतं. काहीही मागितलं, तरी देणारा पेटाराही तुम्ही परत केलात, तेव्हां तुमचं कमलावरचं मना-पासूनचं प्रेमही मी ओळखलं. तुमचं आयुष्य सुखासमाधानात जावं हीच माझी प्रार्थना! हां, पण कमीत कमी वर्षातून एकदा तरी मला भेटायला आलात, तर मी आपलं भाग्य समजेन!"

चिठ्ठी वाचून कमलाचे डोळे अश्रूंनी डबडबले. पदराने ते पुसत ती सूरला म्हणाली–"पाहिलंत, माझी आई किती चांगली आहे! पण तरीही सगळे जण मला–'जादूगारणीची पाळलेली मुलगी'– असंच म्हणतात!"

"आता काळजी नको करूस! यापुढे तुला सर्वजण 'सूरची बायको' असं म्हणू लागतील." तिचे सान्त्वन करीत सूर म्हणाला.

चांगली गोष्ट

वल्लभ पक्का लाचखाऊ होता. लाच घेताना एकदा तो पकडला गेला. राजाने त्याला सेवासदनमधे पाठवले. सेवासदनमधे मानसिक अस्वास्थ्य असणारे आणि दीर्घकाळ रोगाने ग्रस्त असलेले रोगी ठेवले जात. शिक्षा म्हणून, अशा रोग्यांची शुश्रूषा करायला अपराध्यांना सेवासदनात पाठवायची राजाची पद्धत असे.

एकदा धारास नावाचा मोठा नामवन्त महात्मा त्या सेवासदनमधे आला. त्याने तेथील सर्व रोग्यांची नावे घेऊन त्यांची विचारपूस केली. एक आठवडाभर तो तेथेच राहिला आणि मोठ्या तत्परतेने रोग्यांची सेवाही त्याने केली.

हे सर्व पाहून आश्चर्याने वल्लभने धारासला विचारले–"स्वामी! आपण तर मोठे महात्मा आहात; तरीही आपण या रोग्यांची सेवा करत आहात. आपणाला याबद्दल काही शरम किंवा कमीपणा नाही वाटत?"

"माणसांची सेवा करताना शरम कसली बेटा? उलट याबद्दल अभिमान वाटायला हवा!" धारास म्हणाला.

यावर वल्लभने आपली कहाणी सांगितली आणि म्हटले–"इथे काम करणं ही शरमेची गोष्ट वाटे मला आजवर! पण आता यापुढे मीही त्यात अभिमान बाळगीन."

तेव्हा त्याला दटावत धारास म्हणाला–"कुठलंही काम अर्धवट सोडणं बरं नव्हे. म्हणून तू लाज वाटणंच चालू ठेवणं ठीक होईल." आणि महात्मा धारास तेथून निघून गेला.

धारास हा मानवसेवा करण्यासाठी आणि वल्लभ हा शिक्षा भोगण्यासाठी त्या सेवासदनात आले होते. कोणीही जर काही काम करत असेल तर त्या कामाचा चांगलेपणा वा वाईटपणा, हा त्या कामाच्या श्रेष्ठतेवर नव्हे, तर ते करण्यामागील कारणावरच अवलंबून असतो; ही गोष्ट आता वल्लभच्या ध्यानात आली. धारासशी आपली स्वतःची तुलना करण्यात आपण केलेल्या त्याच्या अवज्ञेबद्दल त्याला शरम वाटली. त्या क्षणापासूनच आपले वाईट गुण सोडण्याचा तो आटोकाट प्रयत्न करू लागला.

[१०]

[पूर्व कथा: अपूर्वने समीरला डाकूंच्या तावडीतून सोडवले होते. अपूर्वच्या सूचनेवरून समीरने समुद्री चाच्यांपासून गावातली मुले वाचवली होती आणि खजिना राजाच्या हवाली केला होता. त्या धनाचा उपयोग प्रजाहितार्थ व्हावा असेही त्याने राजाला सुचवले. समुद्री चाचे कैद केले गेले. —आता यापुढील कथा वाचा.]

वाटसरूंची वाटमारी करून त्यांना लुबाडणारे चोर आणि समुद्रात जहाजे लुटणारे चाचे पकडले गेल्यामुळे राज्यात चोरांचे भय बरेच कमी झालेले होते, नाहीसेच झाले होते जवळजवळ! इतकेच नव्हे, तर प्रजेत अशीही बातमी पसरली होती की द्विव्यशक्तिसंपन्न असा कोणीसा माणूस चांगल्या लोकांचे रक्षण करीत असतो. दुष्टांचा अंत झालेला पाहून या दिव्यपुरुषाला पूर्ण समाधान मिळेल. या बातमीच्या प्रसारामुळेच दुष्ट लोकांची दुष्कृत्ये एकदम बन्द होऊ लागली. धर्मप्रिय राजाने समीरला आपला 'सल्लागार' नेमले. कुठल्याही प्रकारची अडचण वा संकट न येता काही दिवस असेच निघून गेले.

आता अपूर्व हिमालयात निघून आला आणि सदानन्द मुनींच्या सान्निध्यात

राहून तो ध्यान वगैरे करत दिवस कंठू लागला. ही गोष्ट एकट्या समीरशिवाय कोणालाच माहीत नव्हती. निघताना अपूर्वने त्याला वरदान दिले होते की, समीरने केव्हाही एकाग्र मनाने ध्यान केलं तर तो समीरसमोर ताबडतोब प्रकट होईल. आणि त्याला सर्व प्रकारची मदत करील.

एके दिवशी हिमालयावर योगी सदानन्दाने अपूर्वला आपल्याजवळ बोलावून म्हटले–"यापूर्वी अनेक योग्यांनी तप करून योग-विद्या मिळवली आणि त्यात परिपूर्णता प्राप्त करून घेतली. तेच कार्य तुलाही करायची काही गरज नाही. तुला एका विशिष्ट कर्तव्याचे पालन करायचे आहे आणि ती धुरा केवळ तुझ्याच खांद्यावर आहे. मी जी योगशक्ति मिळवली आहे, त्यातली थोडीशी मी तुला देत आहे. तिचा तू मानवजातीच्या कल्याणासाठी उपयोग करावास. आता तीच तुझी जबाबदारी. तू आपली जबाबदारी उत्तम प्रकारे पार पाडशीलच.

"मी पहिल्यापासून तेच तर करत आलोय न बाबा! आपल्या इच्छेविरुद्ध मी काही केलंय आणि आपण त्याबद्दल नाराज आहात, असं तर काही नाही घडलं ना माझ्या हातून?" अपूर्वने नम्रतेने विचारले.

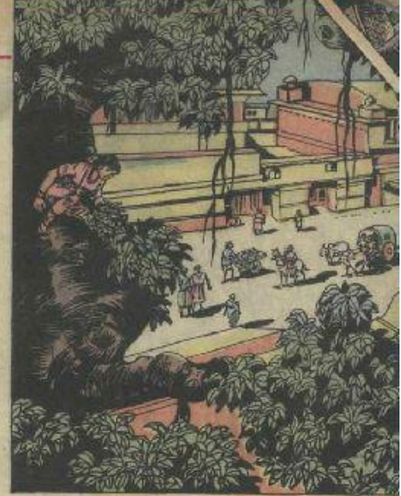
"नाही बेटा, असं काही नाही. मी जो जो संकल्प केला, तो तो तू पूर्णच केलास. हे सर्व मनात आलं की माझं मन आनन्दाने भरून जातं!" योगी सदानन्द म्हणाला.

"धन्य आहे बाबा, मी धन्य आहे! हल्ली राज्यात सर्व काही उत्तम चालू आहे. लहान लहान काही समस्या असतात, हे मला माहीत आहे. पण त्या त्यांच्या त्यांनीच सोडवायच्या आहेत. 'प्रयत्न करणे' हे मानवजीवनाचं प्रमुख अंग आहे, अन् समस्यांशी लढल्यावाचून प्रगती होत नसते-हे तुम्हाला माहीत आहे न बाबा?" अपूर्वने विचारले.

"होय, ही गोष्ट एकदम खरीच आहे बेटा! पण तरीही, मानवस्वभाव हा फार क्लिष्ट आहे. शांतीने जीवन व्यतीत करणं, हे काही लोकांना कठीण जातं. काही लोक नेहमीच काही न काही अडचणीत सापडत असतात; त्यांना त्याशिवाय झोपच येत नाही जणू!" योगी सदानन्द गंभीर होत म्हणाले.

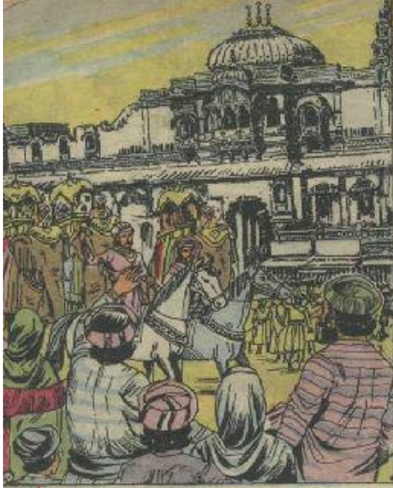
हे ऐकून अपूर्वच्या चेहऱ्यावर आश्चर्याबरोबरच भीतीही प्रकटली. त्याने चटकन विचारले–"बाबा, अशी काही माणसं आत्ता काही दुष्कर्म करू पहात आहेत काय?"

"होय, बेटा! तू सन्मार्ग दाखवलेल्यांपैकीच असणारे हे लोक तर त्या चोर-डाकूंपेक्षाही जास्त धोकेबाज आहेत. चोर-डाकू तर अगदी सामान्य माणसं असतात. पण मी आत्ता ज्यांच्याबद्दल सांगणार आहे, ती समाजात चांगली 'प्रतिष्ठित' म्हणून गणली जाणारी माणसं आहेत. यांपैकी काही अधिकारी माणसं आहेत, तर काही जण अमाप पैसेवाले लोक आहेत. आणखी काहीजण असे आहेत की जे खूपच बुद्धिमान आहेत." योगी सदानन्द लांब उसासा सोडत म्हणाले.

"आत्ता ते कोणता उपद्रव माजवू पहात आहेत बाबा?" अपूर्वने अस्वस्थ होत विचारले.

"त्याचा तुला स्वत:लाच पत्ता लावायला हवा. एकदा मी मानवजातीच्या भविष्याबाबत विचार करीत ध्यानावस्थेत पोचलो असताना माझ्या दिव्य दृष्टीला एक दृश्य दिसलं. दोन मोठी माणसं कसलंसं अपवित्र कार्य करण्यासाठी गुप्त कारस्थान करीत होती. या दोघांपैकी एकाला मी ओळखलं. तो आहे रुद्रपुरीचा प्रधान! उद्या पुन्हा ते दोघं काही गुप्त मसलत करणार आहेत. पण ती कसली मसलत अन् ते कोणतं कारस्थान याबद्दल

मात्र मला काहीच माहीत नाही. तू तावडतोब प्रधानाच्या घरी जा, आणि काय घडणार आहे हे माहीत करून घे. ते कारस्थान तू शोधून काढ बेटा!" इतके बोलून सदानन्द योग्याने अपूर्वला आशिर्वाद देऊन रवाना केले.

* * *

संध्याकाळ झाली. रुद्रपुरीतल्या देवळांच्या घंटा वाजू लागल्या. राजवाडा आणि प्रधानाचे घर यांमधील एका वडाच्या झाडावर अपूर्व लपून बसला होता. प्रधानाच्या घरात शिरायला योग्य संधीची तो वाट पहात होता. राजवाड्यासमोर काही लोक मोठ्या आनन्दाने व उत्साहाने काही गोष्टी बोलत उभे होते. त्यातच काही माणसे घाईघाईने इकडे-तिकडे करताना दिसत होती. त्या बाजूला आलेला एक माणूस राजवाड्या-वरच्या एका नोकराला विचारू लागला— "काय झालंय? ही गडबड कसली?"

"आपली राजकन्या कृष्णकुमारी आजच लावण्यपुरीहून येत आहे. सहा महिने लावण्यपुरीला मामाकडे राहिली होती ती! या गडबडीचं कारण तेच." तो नोकर उत्तरला.

आणखी थोड्याच वेळाने सजवलेल्या हत्तीवरच्या हौद्यात बसलेली राजकुमारी राजवाड्याजवळ येऊन पोचली. हत्तीवर सुवर्णाचे छत्र झळकत होते! त्या हत्तीच्या पुढे आणि मागे असलेल्या दोन हत्तींवर राजकन्येच्या चार-चार सख्या बसलेल्या होत्या. मागे, पुढे आणि दोन्ही बाजूंनाही काही अंगरक्षक घोडेस्वार होते.

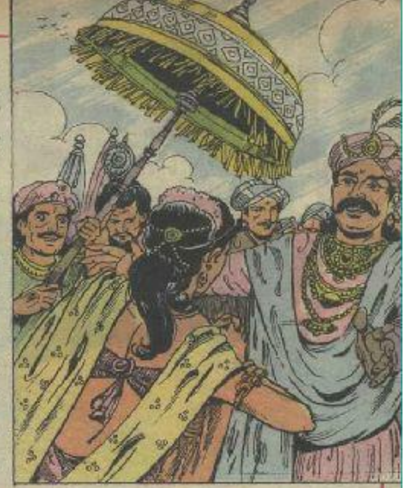
प्रथम राजकुमारीच्या सख्या आपापल्या हत्तींवरून खाली उतरल्या आणि कृष्ण-कुमारीच्या हत्तीजवळ गेल्या. माहुताच्या इशाऱ्यावरून हत्ती हळूच खाली बसला आणि मऊ गादीवाल्या आसनावर पाय ठेवत राजकुमारी खाली उतरली.

तोपर्यंत राजा विश्ववर्मा स्वतः तेथे येऊन पोचला आणि हसतच आपल्या कन्येसमोर गेला. पित्याला पाहिल्या-बरोबर राजकुमारीने प्रेमाने आपले हात पुढे केले.

तिचे हात हातात घेत "ये, बाळ!" असे म्हणत राजाने प्रेमाने तिचे कुशल विचारले.

युवराणी कृष्णकुमारी ही रुद्रपुरीच्या राजा विश्ववर्माची एकुलती एक कन्या होती. ती अगदी शैशवावस्थेत असतानाच तिच्या मातेचे-महाराणीचे-देहावसान झाले होते. परन्तु राजाने पुनर्विवाह केला नाही. रुद्रपुरीजवळील लावण्यपुरीचा राजा जयवर्मा हाच युवराणी कृष्णकुमारीचा मामा होता. त्याला मूलबाळ नसल्याने कृष्णकुमारीलाच तो मुलगी माने आणि तिचे खूप कोडकौतुक करी. तिच्यामुळे जयवर्माला आपल्या बहिणीचाच भास होई. एवंच, सध्या राजकुमारी कृष्णकुमारी हीच रुद्रपुरी व लावण्यपुरी या दोन्ही राज्यांची वारस होती. तीही आपला मामा लावण्यपुरीनरेश जयवर्मा याला पित्यासारखेच मानी, लावण्यपुरीही तिला आपल्या रुद्रपुरीसारखीच वाटे. त्यामुळेच सहा महिने तिकडे राहून आता ती रुद्रपुरीला आपल्या पित्याकडे परतत होती.

युवराणीच्या गळ्यात मोत्यांचा एक कंठा रुळत होता. त्यातील पदकातला अद्भुत

कान्तीने चमकणारा मणि पाहून राजाने तिला विचारले—हे काय आहे बाळ?"

"लावण्यपुरीहून घन घेऊन आलेय मी बाबा!" युवराणी उत्तरली.

कंठहाराकडे नीट पहात राजाने विचारले—"हा चन्द्रकान्त-मणि आहे ना कृष्णे?"

"होय, बाबा! चन्द्रकान्तच हा! गळ्यात न घालताच किती दिवस खजिन्यात सुरक्षित ठेवायचा? आता आपल्या दोन्ही राज्यात काही कमी सुरक्षितता नाही. म्हणूनच हा बाहेर काढायचं ठरवलं मी; आणि मामांनीही लगेच एक विशेष प्रकारच्या मोत्यांचा

कंठा बनवून मणि अडकवून दिला त्यात! आवडला हा कंठा तुम्हाला?" राजकुमारीने लांडाने विचारले.

"तुझा मामा महान् आहे बाळ!" असे म्हणत राजाने कृष्णकुमारीला प्रेमाने आलिंगन दिले.

*   *   *

"आजपर्यंत तुला तुझं नशीब सापडलं नव्हतं, आता ते तुझ्याकडे चालून आलंय. बास, हात पुढे पसरायचाच अवकाश आहे; समजलास!" आनन्दाने जादुगार बोलला.

प्रधान गप्प राहून ऐकत होता.

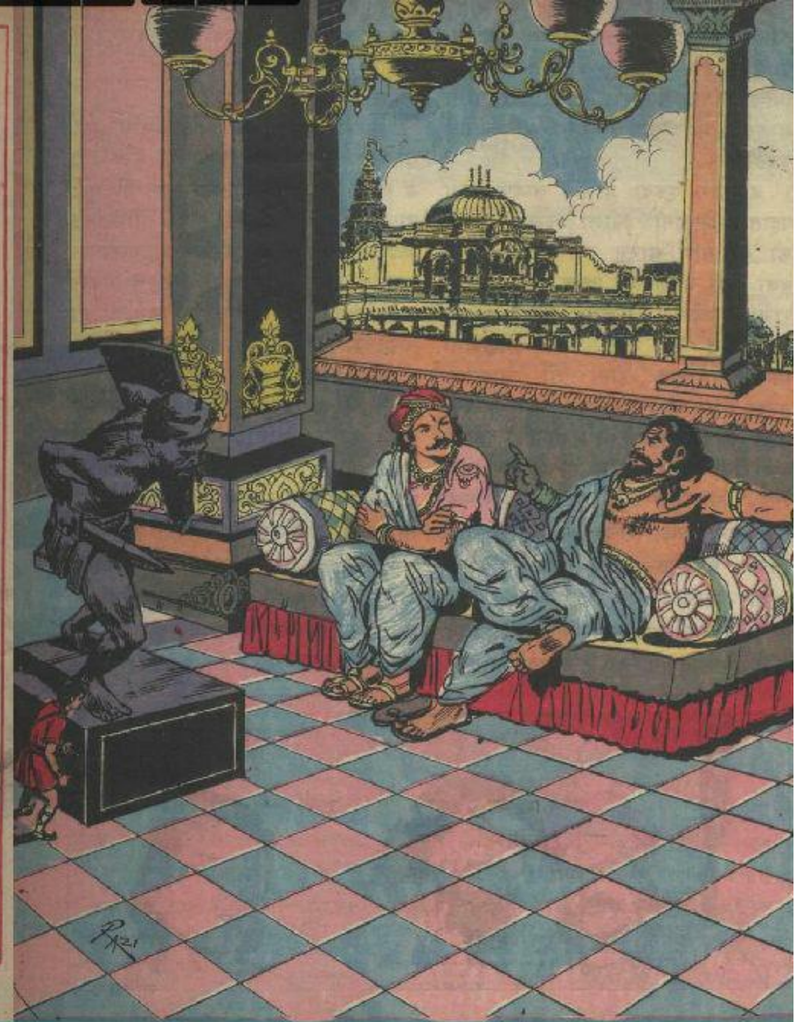
"तुला वाटत असेल की नशीब आपोआपच चालत आलंय. पण खरं नाही ते. मी आपल्या मन्त्रशक्तीचा उपयोग केलाय. लावण्यपुरीच्या राजाच्या मनात मी परिवर्तन घडवून आणलंय. राजकुमारीच्या गळयात चन्द्रकान्त मणि घालायची बुद्धि त्यामुळेच झालीय त्याला!" आपल्या टोकदार बोटांनी दाढी कुरवाळत जादुगार गर्वाने बोलला.

."महात्मा! आपली शक्ति मला माहीतच आहे!" प्रधान म्हणाला.

"अं! हा जादुगार 'महात्मा' कसा काय झाला?" लपून त्यांचे संभाषण ऐकत असलेला अपूर्व मनाशीच म्हणाला.

"जयवर्मा किंवा विश्ववर्मा या दोघांनाही चन्द्रकान्त-मण्याचा प्रभाव ठाऊक नाही, हे आपल्या पथ्यावरच आहे! त्यांना फक्त इतकंच माहीत आहे की हे जगातल्या मौल्यवान रत्नांपैकी एक आहे. त्याची अद्भुत् अशी शक्ती मात्र त्यांना मुळीच माहीत नाही." असे म्हणून खो खो हसायची आपली इच्छा जादुगाराने दाबून टाकली.

जवळजवळ एक तासभर त्या दोघांची गुप्त मसलत चालू होती. ते ऐकून अपूर्वला कळून चुकले की प्रधान व जादुगार हे दोघं बालपणचे मित्र आहेत. दोघांनी एकाच गुरूपाशी विद्या ग्रहण केली होती. त्यांच्या गुरूच्या गुरूनेच

लावण्यपुर-नरेशाला तो अद्भुत् शक्ति-संपन्न चन्द्रकान्त मणि भेट दिला होता. त्यावळेचा राजा हा आजच्या जयवर्माचा आजा. तेव्हांपासून तो मणि खजिन्यातच पडून होता.

जादुगार एकदा प्राचीन ताडपत्र-ग्रन्थ पहात असताना त्याला कळून चुकले की तो मणि धारण करून एक विशेष पूजा केली असता तो पूजक सर्व राजांचा राजा-म्हणजेच 'सम्राट'—बनतो. त्या क्षणापासून हा मणि कसा मिळवावा याच विचारात होता तो जादुगार. नन्तर त्याने लावण्यपुरीचा राजा जयवर्मा याला भेटून म्हटले की-युवराणी कृष्ण-कुमारीवर काही दुष्ट शक्तींचा पगडा आहे. त्यापासून तिला वाचवायचे असेल, तर चन्द्रकान्त मणि जडवलेला हार तिच्या गळ्यात घालून ठेवणे आवश्यक आहे. भाचीवरील आपल्या प्रेमामुळे राजा जयवर्मा याने तो मणि बाहेर काढून, कंठा बनवून तिच्या गळ्यात घातला. पण दुष्टशक्तींबद्दल मात्र तो युवराणीशी काहीही बोलला नाही. त्यामुळे ती याबाबत अनभिज्ञच होती.

'मन्त्रशक्तीने आपण जयवर्माचं मन चन्द्रकान्त मण्याबद्दल आकर्षित केलं' हे जे जादुगार प्रधानाला म्हणाला, ती शुद्ध थाप होती! प्रधानाने मात्र त्याच्यावर विश्वास ठेवला, आणि तो जादुगाराच्या मदतीने स्वतःच सम्राट बनायचे स्वप्न पाहू लागला. पण जादूगार स्वतःच त्या मण्याच्या साह्याने 'सम्राट' बनू पहातोय ही गोष्ट त्याला कळली नाही.

लोकांच्या डोळ्यात पाहून त्यांच्या मनचे विचार जाणायची शक्ति अपूर्वमधे होती. प्रधान मूर्ख होता अन् जादुगार होता अप्पलपोटा आणि आपला स्वार्थ साधण्या-साठी दुसऱ्यांचे गळे कापणारा!—ही गोष्ट अपूर्वने ओळखली. हा जादुगार जर सम्राट बनला, तर मानवजातीचे काय होईल, त्यांचे भविष्य कसे घडेल याबद्दल अपूर्वला भीती वाटू लागली. (क्रमशः)

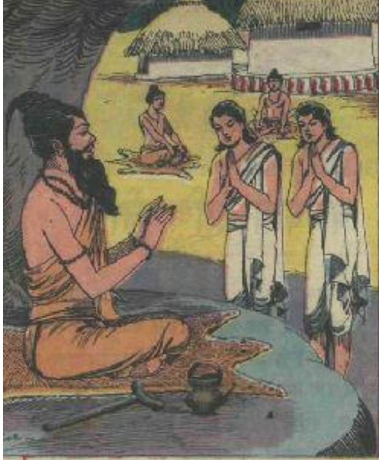

योग्यता आणि कीर्ति

जिद्दी राजा विक्रम पुन्हा झाडाजवळ गेला आणि ते प्रेत फान्दीवरून काढून त्यानें आपल्या खान्द्यावर टाकले. नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हां प्रेतातला वेताळ बोलू लागला—"राजा, कशासाठी तू इतका त्रास घेत आहेस हे काही मला कळत नाही! तू एका देशाचा राजा आहेस; तेव्हा आणखी मिळवण्याच्या स्वार्थबुद्धीने तू हे करत असशील असं मानायला मी तयार नाही. पण मग, तुझी एकाद्या मुनि किंवा गुरूवर श्रद्धा असली पाहिजे, अन् बहुधा त्याच्या सांगण्यावरूनच तू हे काम करत असावास. पण कित्येक गुरु किंवा मुनि असे असतात की ते नीटपणे विचारही करू शकत नाहीत. विश्वमीत नावाच्या गुरूने एक सारखीच लायकी असणाऱ्या आपल्या शिष्यांवर कसे प्रेम केले, आणि नंतर

वेताळाच्या गोष्टी

विनाकारणच त्यांना द्वेषयुक्त वागणूक कशी दिली याची गोष्ट मी सांगतो. सावध चित्ताने ती ऐक. तुझा श्रमपरिहारही होईल त्यामुळे." आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

हा विश्वमीत एका जंगलात राहून बऱ्याच शिष्यांना तप करण्याची पद्धत आणि मोक्षसाधना वगैरे विषय शिकवत असे.

विश्वमीतच्या शिष्यांत लोकप्रिय आणि शक्तिकिरण नावाच्या दोन शिष्यांनी तपोबलाने अनेक अद्‌भुत शक्ति प्राप्त करून घेतल्या आणि ते बाकी सर्व शिष्यांत अग्रणी बनले. एक दिवस या दोघांना जवळ बोलावून मुनी म्हणाला–"तुम्ही माझ्या इतर सर्व शिष्यात विशेष आहात. तुम्हाला नव्याने शिकवण्यासारखं आता माझ्याजवळ काहीच राहिलं नाही. तेव्हां आता तुम्ही आपापल्या घरी जा आणि पारिवारिक जीवन जगा."

दोन्ही शिष्यांनी होकारार्थी माना हलवल्या. नंतर मुक्त-कंठाने ते गुरूला म्हणाले–"गुरुजी, आम्हा दोघांजवळही अद्‌भुत-शक्ति आहेत. त्यामुळे सामान्य जनांना आमच्यामुळे त्रास होण्याची शक्यता आहे. आम्हाला फक्त शाप देता येतो, चुकून कुणाला आम्ही शाप दिला, तर त्याला शाप-मुक्त करणं हे ही आमचंच कर्तव्य आहे ना? तेव्हां ती शक्तीही प्रदान करावी गुरुदेव!"

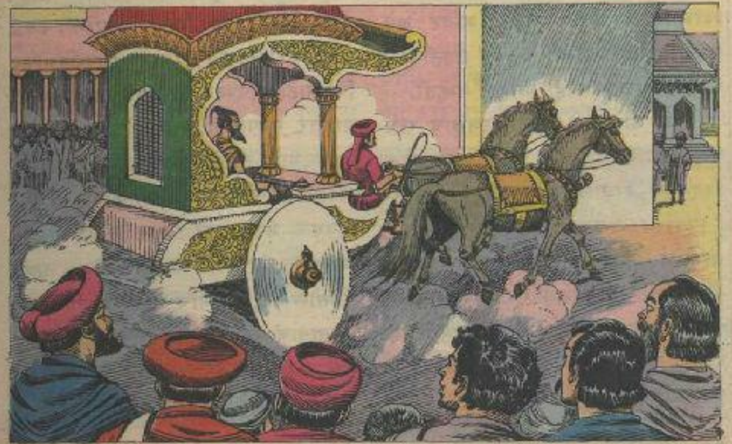
विश्वमीतने त्या दोघांना आणखी एक महिना आपल्या जवळच रहायला सांगितले. महिना गेल्यावर तो शक्तिकिरणला म्हणाला – "शाप - विमोचनाची शक्ति मिळवायला तुला फार कठीण अशी उपासना करावी लागेल. तो विषय सर्वांनाच साध्य होणारा नव्हे. मी तुला त्या उपासना-मार्गाबद्दल सर्व काही सांगेन."

शक्तिकिरणला फारच आनन्द वाटला आणि त्याने उपासना सुरू केली. त्याची उपासना सुरू असतानाच विश्वमीतने एकदा लोकप्रियला म्हटले–"मुला! तुला मी शाप-विमोचनाचा मार्ग शिकवू शकणार नाही. प्रत्येक विद्येकरता शिष्याची योग्यता पहावी लागते. म्हणून तुला नेहमी खूप सतर्क व सावधान रहायला हवं! आता तुला इथं रहायची आवश्यकता नाही, घरी जाऊ शकतोस तू!" अशा तऱ्हेने सावधगिरीची सूचना देऊन विश्वमीतने लोकप्रियला रवाना केले. नंतर उःशापाची विद्या शिकून घेऊन शक्तिकिरणही आपल्या घरी निघून गेला.

पाच वर्षे निघून गेली. एक दिवस तेथील शासनकर्ता राजा मानसिंह याचे विश्वमीतला बोलावणे आले. राजाने पाठवलेल्या रथात बसून तो राजधानीत आला.

वास्तविक राजा मानसिंह 'राजगुरु' पदासाठी योग्य व्यक्तीच्या शोधात होता. सर्वांनी त्याला या पदासाठी लोकप्रिय व शक्तिकिरण हेच योग्य असल्याचे सुचवले. मधल्या अवधीत 'महाशक्तिमान' म्हणून शक्तिकिरणने चांगलेच नाव मिळवले होते. अन्याय करणारे लोक त्याला वचकून रहात, आणि नीट वागत. शक्तिकिरणचे शेकडो शिष्य असून ते 'शक्तिसेना' या रूपात देशभर पसरलेल्या दुष्टांची शिकार करत. त्यांचा गुरु शक्तिकिरण हा शाप देईल ही भीती लोकांच्या मनात घर करून असे, त्यामुळे या शिष्यांना कोणी टक्कर देऊ धजत नसे.

परन्तु लोकप्रियची कीर्ती शक्तिकिरण-इतकी पसरली नव्हती. त्याचे शिष्यही खूप कमी होते. ते नेहमी जनतेत जाऊन तत्त्वोपदेश करत असत. प्रजेला उत्तम अशा कथा

सांगून त्यांना सन्मार्गावर आणायचा प्रयत्न हे शिष्य करीत. प्रजेच्या मनात त्यांच्याबद्दल अपार श्रद्धा, आदर असे. परंतु त्यांच्याजवळच्या अद्‌भुत शक्तींबाबत मात्र कोणालाच काही माहिती नव्हती.

राजा मानसेनने शक्तिकिरणलाच राजगुरु बनवायचा विचार केला. पण लोकप्रियबद्दल राजाला सांगून तो म्हणाला– "महाराज, आम्ही दोघंही प्रत्येक बाबतीत सारखेच आहोत. आमच्यापैकी या पदासाठी योग्य कोण, हे आमचे गुरु विश्वमीत हेच सांगू शकतील. त्यांच्या आज्ञेशिवाय आम्ही दोघंही कशाचीच स्वीकृति देऊ शकत नाही. क्षमस्व महाराज!"

ही सर्व हकिकत राजाच्या तोंडून ऐकून विश्वमीत म्हणाला– "माझे दोन्ही शिष्य योग्यतेने समान आहेत ही गोष्ट खरी नव्हे! दोघांच्यात सर्वसमर्थ आहे लोकप्रिय! तोच 'राजगुरु' बनायला योग्य आहे, अन् माझी तशीच इच्छाही आहे राजा!"

विश्वमीतच्या सांगण्यावरून मानसेनने लोकप्रियची 'राजगुरु' पदासाठी निवड केली आणि गुरूची आज्ञा घेऊन लोकप्रियने ते पद ग्रहण केले.

आपली गोष्ट इथे संपवून वेताळ राजा विक्रमला म्हणाला– "राजा आपल्याला पहिल्यापासूनच लक्षात येतं ना की गुरु विश्वमीतचं वागणं आपल्या दोन्ही शिष्यांबाबत समान नाहीये, पक्षपातीपणाचं आहे! प्रथम त्याने लोकप्रियला नाकारून केवळ शक्तिकिरणलाच प्रेम दाखवून शाप-विमोचन विद्येसाठी आवश्यक ती उपासना शिकवली. यानंतर गुरुपदाची समस्या उभी राहिली, तेव्हां मात्र त्याने शक्तिकिरणला डावलून त्यासाठी लोकप्रियची शिफारस केली! यावरून आपल्याला कळून चुकतं ना, की विश्वमीतची विचारसरणी ठीक नाही, समतोल नाही? त्याचं प्रेमही काही कारण नसतानाच एकदा इकडे अन् एकदा तिकडे असं बदलत राहिलं. या शंकांचं उत्तर माहीत असूनही तू दिलं नाहीस, तर हे राजा, तुझं मस्तक धडावेगळं होऊन त्याचे तुकडेतुकडे होतील."

यावर ताबडतोब राजा उत्तरला– "जगात अशी अनेक माणसं असतात की खूप योग्यता असूनही त्यांचं कधी योग्य मूल्यमापन होत नाही, त्यांना सफलता मिळत नाही. पण यशोकामना ही केवळ सामान्य जनांतच असते. आपल्या अद्‌भुत शक्तींच्या जोरावर कीर्ति मिळवायचा प्रयत्न शक्तिकिरणने केला, म्हणून तो एक सामान्य माणूस ठरतो. पण उलट त्या शक्ति आपणात असूनही ते प्रकट करायचा प्रयत्न लोकप्रियने कधीच केला नाही, म्हणूनच तो असामान्य ठरतो. शाप देणं आणि त्यातून मुक्त करणं ही शक्ति शक्तिकिरणमधे आहे, पण लोकप्रियमधे नाही. त्यामुळे दोघात योग्य कोण हे खूप विचारपूर्वक ठरवूनच विश्वमितने आपला निर्णय जाहीर केला. त्याचा हा निर्णय पक्षपातीपणाचा मुळीच नव्हे, उलट खूप विचारीपणाचा आणि न्यायपूर्ण आहे. वास्तवत: जो शाप देण्याचा उतावळेपणा करू शकतो, त्यालाच त्याच्या निवारणाचे शिक्षणही आवश्यक असतं. जो शान्तस्वभावी, ज्ञानी असतो तो लहानशा गोष्टीवरून रागावून पटकन् शापवाणी उच्चारतच नाही. मग शाप-मुक्तीच्या मार्गाची माहिती त्याला कशाला हवी? लोकप्रियच्या बाबतीत गुरूने सुरुवातीला हाच विचार केला होता. त्याच्या वर पूर्ण विश्वास असल्यामुळे शापविमोचनाची विद्या गुरुने त्याला शिकवली नाही. पण ती विद्या शक्तिकिरणला शिकवण्यात, शक्तिकिरणची अपरिक्वताच त्याने विचारात घेतली. ती शिकल्यामुळे शक्तिकिरणचा मोठेपणा जराही जाहीर होत नाही. या कारणामुळेच विश्वमीतनें 'राजगुरु' पदासाठी लोकप्रियला योग्य ठरवले. कीर्तिवरून श्रेष्ठता ठरवणं हे नेहमीच योग्य होत नाही."

राजाने अत्यन्त समर्पक असेच उत्तर दिले. पण त्यामुळे त्याचे मौन भंग झाले आणि प्रेतासह अदृश्य होऊन वेताळ पुन्हा त्या झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

खिकाळणारा अग्रहार

गौतमपुर गावात सोमू नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याला लीमन नावाचा एक मुलगा होता. पण सोळा वर्षांचा झाला, तरी तो आपल्या बापाला शेतकामात कसलीही मदत वगैरे न करता नुसताच शेतातून अन् जंगलातून रिकाम-टेकडा भटकत राही.

एकदा सोमू लीमनला म्हणाला–"अरे असं नुसतं रिकामं फिरत राहून काय उपयोग! रिकामं बसून खात राहिलं, तर डोंगराएवढी संपत्तीही खर्चून जायला वेळ लागणार नाही. जरा काही मिळवायचा प्रयत्न कर रे! म्हणजे उपाशी मरायची वेळ नाही यायची आपल्यावर!"

लीमनने मान हलवली अन् तो शेतावर राखणीला गेला. तेथे त्याला तसे काहीच काम नव्हते. काहीतरी करत रहायचाच त्याला छन्द होता, नुसते एके जागी बसून कसे रहायचे! मग तेथे बसून तो पक्ष्यांच्या चिवचिवाटाचे आणि अन्य प्राण्यांच्या ओरडण्याचे अनुकरण करू लागला. तेही मग लीमनच्या आवाजाला प्रतिसाद देऊ लागले.

हळूहळू लीमनचे हे काम मनोरंजक होऊ लागले. आसपासच्या शेतांची राखण करणारे लोक त्याच्याजवळ येऊन बसत आणि मजेत आपला वेळ घालवीत.

गौतमपुर हे श्रीपुरच्या जमीनदाराच्या जमीनदारीतलेच एक गाव होते. घोडेस्वारी करणे हे जमीनदाच्या मनोरंजनांपैकी एक प्रमुख अंग होते. दरवर्षी दसऱ्याच्या वेळी तो आपला जुना घोडा कोणाला तरी दान करून नवा घोडा घेऊन आपल्या जमीन-दारीतल्या गावांतून रपेट करीत असे. असे फिरत असताना आपल्या रयतेला तो त्यांची खुशाली विचारत असे.

सचिन आंबेकर

यावेळी दसऱ्याला जमीनदाराने घेतलेला नवा घोडा दिसायला मोठा सुंदर, सुलक्षणी होता. पण तो अगदीच अडेलतट्टू होता. कोणाला तो फारसा आपल्या पाठीवर टिकू देत नसे.

एकदा या घोड्यावर स्वार होऊन, अधूनमधून त्याला ताळ्यावर आणायचा प्रयत्न करीत जमीनदार आपल्या जमीनदारी गावांतून फिरायला लागला. पण त्या दिवशी घोड्याला काबूत ठेवणे जमीनदाराला अशक्य होऊन घोडा बेफाम धावत सुटला. धावता-धावता तो गौतमपुरमधे शिरला.

हे सर्व पाहून गावचे लोक धाबरून जमीनदाराला वाचवण्यासाठी घोड्यामागे पळू लागले. पण ते त्याला पकडू शकेनात. घोडा जोराने खिकाळत, फुरफुरत उधळ-तच राहिला. पुढे येणाऱ्यांना लाथा मारत तो शेतातून खळ्यातूनं बेफाम धावू लागला.

जिवाच्या भीतीने जमीनदार थरथरू लागला. लगाम खेचत, घोड्याची आयाळ घट्ट पकडून त्याला थांबवायच्या प्रयत्नात तो ओरडू लागला–"भीम! अरे थांब, थांब!"

त्यावेळी लीमन आपल्या ज्वारीच्या शेतातच होता. त्याला ताबडतोब परिस्थि-तीचे गांभीर्य कळून चुकले. धावत जाऊन जवळच्या झाडीत तो लपला, आणि घोड्याच्या फुरफुरण्याची नक्कल करत तो अधून-मधून खिकाळूही लागला. ते ऐकून जमीनदाराचा घोडा अचानक थांबला; आणि आपले तोंड त्या झाडीकडे वळवन

स्तब्ध उभा राहिला. नंतर तो झाडीकडे पाहून फुरफुरायला आणि खिकाळायला लागला. पण यावेळचे त्याचे खिकाळणे रागाचे नसून आनंदाचे होते. आता जमीनदाराच्या जिवात जीव आला. आपल्या घोड्यावरून उतरून आपला जीव वाचवणारा दुसरा घोडा कुठे आहे हे तो पाहू लागला. इतक्यात काही गाववाले तेथे पोचले. लीमनही झाडीमागून निघून तेथे आला.

जमीनदार आश्चर्याने थक्क होऊन लीमनकडे पहात राहिला! इतक्यात लीमनचा बाप सोमू जमीनदाराला म्हणाला–"मालक, घोड्याच्या आवाजाची नक्कल या माझ्या मुलाने, लीमननेच केली. असाच निरनिराळ्या आवाजांची नक्कल करत रिकामटेकडा भटकत असतो हा!"

हे ऐकून जमीनदार आश्चर्याने म्हणाला–"असं? अद्भुतच आहे हे! हा रिकामपणचा खेळ नव्हे–आज या आवाजाच्या नकलेनंच माझा जीव वाचवला आहे. इतक्या अडेल घोड्याला-भीमला थांबवणारा हा आवाज खरोखरच मोठ्या मोलाचा आहे. अशी नक्कल करण्याची कला सर्वजण प्राप्त करू शकत नाहीत. एकादाच हे प्रभुत्व मिळवू शकतो! तुझ्या मुलावर-लीमनवर मी फार खूष आहे आज! त्या खुषीनिमित्त या तलावापासून, तिकडे त्या झऱ्यापर्यंत पसरलेलं हे शेत आज मी तुझ्या लीमनला बक्षिस देत आहे! या अपूर्व अशा कलेची आणखी उन्नति व्हायला हवी! पुढल्या दसऱ्याला या बाजूला हत्तीवरूनच यावं असं वाटतंय मला!"

अशा तऱ्हेने लीमनला जमीनदारीतली जी जमीन बक्षिस मिळाली, तिला लोक 'खिकाळणारा अग्रहार' असे म्हणू लागले. थोड्याच दिवसात आवाजांची नक्कल करण्याच्या कलेत तो अजोड झाला आणि इतरांनाही तो ही कला शिकवू लागला. नकलेच्या कलेत प्राविण्य मिळवणारे लोक आपल्या कलेचे पहिले प्रदर्शन-म्हणजेच कार्यक्रम या 'खिकाळणाऱ्या' अग्रहारातच करू लागले. पुढे तसा पायंडाच पडला.

चांदोबा पुरवणी–३८

भारताची दैवते :

भगवान् बुद्ध

आजचा उत्तरप्रदेश व नेपाळ यांचा सीमेवरील कपिलवस्तु या प्रांतातील एका राजघराण्यात राजकुमार गौतम याचा जन्म झाला. या ऐहिक संसारातील सुखदु:खांचा त्याग करून त्याने अनेक वर्षे तपस्या केली. फलस्वरूप अखेर त्याला ज्ञानाची, म्हणजेच बोधोदयाची प्राप्ति झाली. या बुद्धत्व-प्राप्तीनंतर तो 'गौतम-बुद्ध' किंवा 'भगवान् बुद्ध' म्हणून प्रसिद्ध झाला. त्याचा जीवनकाल इ. स. पू. ५६६ ते इ. स. पू. ४८६ हा मानला जातो. म्हणजे एकूण गौतम बुद्ध ८० वर्षे जगले.

त्यांनी लोकांना सांगितले की–मनुष्याच्या दु:खाचे मूळ कारण म्हणजे त्याच्या इच्छा! या इच्छांवर नियन्त्रण करून त्या जर जिंकता आल्या, तर या दु:खाचे निर्मूलन होईल. इतकेच नव्हे, तर त्यामुळे मानवाला जन्म व मृत्यु यांच्या शृंखलेतून कायमची मुक्ति मिळेल.

भगवान् बुद्धाच्या उपदेशांना, चारही दिशांना खूप प्रसिद्धी मिळाली. हिन्दू धर्मियांनी बुद्धाला परमेश्वर मानून, भगवान् विष्णूच्या दशावतारातील 'एक अवतार' असे मानले. आज जगातील एक-तृतीयांश जनता बौद्ध-धर्मीय आहे.

बातम्यातील बालक :

भारतातील सर्वात लहान खेळाडू

१९९१ च्या जुलै महिन्यात कलकत्त्याला एका आठ वर्षांच्या खेळाडूच्या सन्मानार्थ एक स्वागत-समारंभ घडवून आणण्यात आला! कोण होता हा खेळाडू? या अद्भुत अशा छोट्या खेळाडूचे नाव आहे 'सूर्यशेखर गांगुली.' पोलंडमधील वार्सा येथे आयोजित झालेल्या 'सब-ज्युनिअर चेस चॅम्पियनशिप्स' मध्ये याला 'कांस्य-पदक' मिळाले. अकराव्या फेरीच्या अखेरपर्यंत याला एकूण आठ गुण मिळाले. फ्रान्सची लॅरोस आंद्रिया हिला ८.५ गुण मिळून 'सुवर्ण-पदक' मिळाले. पाको वालेका याला 'रौप्य-पदक' मिळाले. त्यालाही सूर्यप्रमाणेच ८ गुण मिळाले होते, परन्तु त्याचे बाकीचे रेकॉर्ड जास्त प्रगतिशील होते.

टूर्नामेंटच्या दुसऱ्या दिवशीच्या खेळात सूर्यच्या मागे उभा राहून खेळ पहात असलेला विश्वविजेता गॅरी कस्पारोव्ह, सूर्यने केवळ सोळाच चालीत प्रति-स्पर्ध्यावर कशी मात केली, हे आश्चर्याने पहातच राहिला! कस्पारोव्हचा कोच एड्डी गुफेलड नन्तर म्हणाला की-"येत्या १०-१२ वर्षांच्या अवधीत हा 'लिट्लमास्टर' 'वर्ल्ड चॅम्पियन शिप्स' मध्येही खेळू लागेल."

स्कॉटिश चर्च कॉलिजिएट स्कूलमधे तिसऱ्या इयत्तेत शिकणारा हा खेळाडू श्री. पंकज व आरती गांगुली यांचा सुपुत्र होय. पंकज गांगुली व्यवसायाने ज्योतिषी आहेत. 'सहा उत्तम अशा मित्रग्रहांच्या कृपेमुळे आपला मुलगा चांगला हुशार आहे' असा त्यांचा विश्वास आहे. त्यांनी आपल्या मुलाच्या हातात प्रभावकारी अशा दोन अंगठ्या घालून ठेवलेल्या आहेत-एक मोती बसवलेली आणि दुसरी नीलमणी जडवलेली! सूर्यच्या आईच्या माहेरी सर्वच जण 'शतरंज के खिलाडी' आहेत. वयाच्या तिसऱ्याच वर्षी आपले आजोबा (मातामह) अनिश बसू यांचे बोट धरून या बाळाने बुद्धिबळाच्या खेळात प्रथम पदार्पण केले. पाच वर्षांचा असतानाच सूर्य आपल्या आयुष्यातली पहिली पद्धतशीर अशी मॅच खेळला. आजपर्यंत या छोट्या मास्टरच्या नोन्दीत ३७ राष्ट्रीय स्तरावरच्या आणि २७ राज्य स्तरावरच्या स्पर्धांबरोबरच, दोन अखिल भारतीय ओपन टूर्नामेण्ट्सही दाखल आहेत. त्याच्या पहिल्या अंतर्राष्ट्रीय खेळांचा पहिला दर्शक वार्साच.

सूर्य त्यावेळी ४ फुट २ इंच उंचीचा होता. फुटबॉल व क्रिकेट हे त्याच्या विशेष आवडीचे खेळ. कोणत्याही प्रकारच्या क्रीडा प्रकारात सूर्य हाच त्यावेळी सर्वात कमी वयाचा खेळाडू होता. गणित हा त्याचा प्रिय विषय, पण 'बायबल क्लास' हो त्याचा खास प्रिय! एकाद्या गोष्टीच्या पुस्तकासारखेच तो बायबल वाचत असतो. त्याची स्मरण-शक्ति चांगली आहे. अनुमानाचा त्याचा वेग छान आहे आणि काहीतरी नाविन्य आणण्याची त्याची इच्छाही तीव्र आहे. बुद्धिबळात 'एका कॉम्प्युटरप्रमाणेच जलद निर्णय घेणारा चतुर खेळाडू' असे त्याचे वर्णन केले जाते.

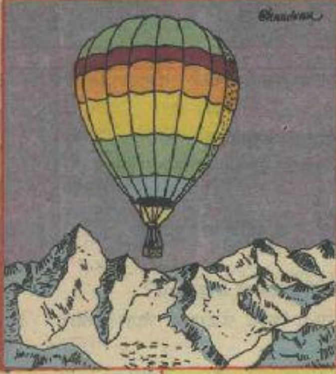
भारतातील भूतपूर्व विश्व ज्यूनियर चॅम्पियन दिव्येन्दु बरुआ (१९७८) आणि विश्वनाथ आनन्द (१९८७) यांचा सूर्य हा योग्य अनुगामी होय.

तुम्हाला माहीत आहे?

१. चहाच्या रोपांची लागवड पहिल्या प्रथम कोणत्या देशाने केली?
२. दूध व लोणी, यात जास्त वजनदार कोणते?
३. इस्लाम धर्मातील प्रसिद्ध पाच 'मौलिक सिद्धान्त' कोणते?
४. कुराणात येशूचे नाव काय लिहिले आहे?
५. 'क्राइस्ट' हे नाव कोठून आले?
६. एका नदीच्या पाण्यामुळे येशूला पावित्र्य आले. त्या नदीचे नाव काय?
७. 'बेथेलहॅम' चा अर्थ काय?
८. अंतरिक्षात पोचलेल्या रशियाच्या पहिल्या अंतरिक्षयानाचे नाव काय?
९. सर्वात अधिक षटके मारण्याचा मान कोणत्या क्रिकेट खेळाडूकडे जातो? त्याने कोणाचा उच्चांक मोडला?
१०. कोणत्या युद्धात प्रथमच विषारी वायूचा उपयोग केला गेला?
११. 'संगीताचे रक्षण करणारा संत' असे कोणाला मानतात?
१२. शाईचा उपयोग करणारी पहिली लेखणी कोणती?
१३. आशियातील सर्वात मोठे वाळवंट कोणते?
१४. क्रिस्तोफर कोलंबस हा कोणत्या देशाचा रहिवासी?
१५. कागदी चलनाची सुरुवात प्रथमतः कोणत्या देशात झाली?

उत्तरावली

१. चीन.
२. दूध.
३. धार्मिक विश्वास, दैनिक प्रार्थना, दान-धर्म करणे, रमजानच्या महिन्यात उपास करणे आणि मक्केची यात्रा.
४. ईसा.
५. 'दैवी अधिकार प्राप्त' अशा अर्थाच्या 'क्रिस्टोस' या ग्रीक शब्दापासून.
६. इस्राएलमधील जॉर्डन नदी.
७. परमेश्वराचे घर किंवा रोटीचे स्थान. बेथलहॅम हे येशू ख्रिस्ताचे जन्मस्थान होय.
८. 'स्पुटनिक.' हे यान ४ ऑक्टोबर १९५७ रोजी अंतरिक्षात सोडले गेले.
९. इयान बोथम (सॉमरसेट)-याने १९८५ मधे ८० षटके मारून आर्थर वेलार्ड याचा १९३५ मधील ६६ षटकांचा उच्चांक मोडला.
१०. पहिल्या जागतिक महायुद्धात (१९१४-१९१८) युप्रेसच्या पहिल्या लढाईत.
११. संत सिसीलिया.
१२. पक्ष्याच्या पिसाची लेखणी.
१३. अरबचे वाळवंट.
१४. इटलीचा.
१५. चीनमध्ये.

एव्हरेस्टवर बलून-प्रवासी

गेल्या ऑक्टोबरच्या तिसऱ्या आठवड्यात गरम हवेचे दोन बलून्स प्रथमच एवरेस्ट शिखरावरून उडून तिबेटमध्ये सुखरूप पोहोचले. नेपाळहून निघाल्यापासून ही साहसयात्रा एक तासाची झाली. एका बलूनमध्ये एक ऑस्ट्रेलियन माणूस, तर दुसऱ्यात दोन ब्रिटिश माणसे होती. ही धाडसी बलून-यात्रा 'ऑस्ट्रेलिया-ब्रिटन सहकारी बलून-यात्रा' होय. ८,८४८ मीटरच्या शिखरावरून ३०० मीटरच्या उंचीवरून या बलून्सनी उड्डाण केले. या शिखराला नेपाळी लोक 'माउंट सागरमता' असे म्हणतात.

चांदोबांच्या बातम्या

पूर्वानुभव नसतानाच

तिचे नाव होते पेटी शार्प. आपल्या ६२ वर्षे वयाच्या पित्यासह ती टू सीटर विमानातून यात्रा करत होती. विमानचालक होता तिचा पिताच. एकच एंजिन असलेले हे 'पिप्परकब' विमान ओरेगॉन (यू.एस्.अे.) येथून फोटो काढणे व साहस करण्यासाठी निघाले होते. २३ वर्षांची पेटी आपल्या पित्याशी गप्पा मारत होती. बोलता-बोलता अचानकच पिता त्याच्या सीटवर कोसळला! हे पहाताच पेटी भीतीने कापू लागली! पण ताबडतोब तिला कन्ट्रोलची बटणे व अन्य स्विचेस समजून घेण्यासाठी पुढे वाकावे लागले. शेवटी ती कशीतरी एका छोट्याशा धावपट्टीवर विमान उतरवण्यात सफल झाली. विशेष म्हणजे, तिने यापूर्वी कधीही विमान चालवले नव्हते!

जय-पराजय

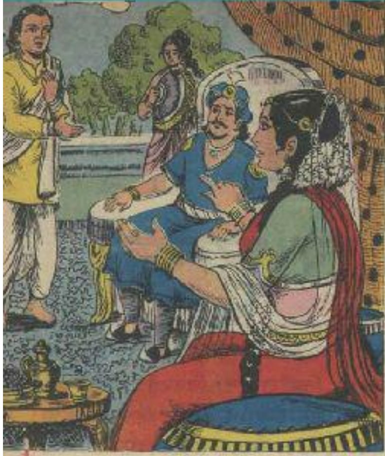
सोमनाथशास्त्री एक महान संगीतज्ञ होते. सभा-समारंभात जेव्हा जेव्हा त्यांचा कार्यक्रम होई, तेव्हा श्रोते मन्त्रमुग्ध होऊन त्यांचे गाणे ऐकत रहात. या महान् संगीतज्ञाबद्दल ख्याती ऐकून त्या देशाचा राजा श्रवणवर्मा याने त्यांना आपल्या दरबारात बोलावले.

राजदरबारात गायन करून सोमनाथशास्त्रींनी महाराजांबरोबर साऱ्या दरबाऱ्यांनाही आनन्द सागरात बुडवले. गाण्यामुळे प्रभावित होऊन राजाने आपल्या गळ्यातला हार काढून शास्त्रींना बक्षिस दिला आणि 'दरबारी संगीताचार्य' हे पद देऊन आपल्या संगीत-प्रेमाचे प्रमाणही दिले. शास्त्रींचा भव्य सत्कार करण्यात आला. राजाने व अनेक मंत्र्यांनी सोमनाथ शास्त्रींच्या गायनाची तारीफ केली. महाराणी मैथिलदेवीच्या कानीही सोमनाथशास्त्रींच्या संगीत-विद्वत्तेची वार्ता पोचली. तिने राजाला विनन्ती केली की त्यांच्या संगीत-सभेचे खास आयोजन केले जावे. एवढ्या महान् संगीतकाराचे गायन ऐकून राणीला आपले कान तृप्त करायचे होते. राजाने ताबडतोब सोमनाथशास्त्रींना निरोप पाठवला आणि दुसऱ्याच दिवशी अंत:पुरात संगीतसभेचे आयोजन केले गेले.

संगीतसभेची सुरुवात होताच महाराणीने सोमनाथशास्त्रींची गाणी आणि त्यांचे राग यांबद्दल नापसन्ती व्यक्त केली. शास्त्रींना हा सर्व प्रकार फारच अपमानकारक वाटला. परंतु राणीच्या मतांचे खंडन करून ते उत्तर देऊ शकले नाहीत. त्याबरोबरच आपल्या गायनात कुठे बेसूरपणा नसल्याचीही त्यांना खात्री होती.

"वा! फारच मोठ्या संगीतज्ञाला बोलावलंत आपण! आणि काही विचार न करता

ललकारी इनामदार

तडकाफडकी संगीताचार्याचं पदही देऊन बसलात! हे काय संगीत आहे? मला तरी संगीत ऐकून जराही आल्हाद वाटला नाही." असे म्हणून राणीने राजाचीही अवहेलना केली, सोमनाथशास्त्रींच्या समोरच!

यावर शास्त्री नम्रपणे म्हणाले—"क्षमा असावी, महाराणी! माझ्या संगीतात काही दोष नाहीत असं समर्थन नाही करत मी. पण मला आत्ता कळून चुकलं की, माझं गायन आपणाला सुखवू शकलं नाही. तेव्हां मी 'दरबारी संगीताचार्य' या पदाला अयोग्य ठरलो आहे. आपण अनुमति द्या, मी ते पद सोडून इथून कायमचा दूर निघून जाईन."

परंतु मधेच दखल देत राजा श्रवणवर्मा म्हणाला—"दरबार सोडून जायला तुम्हाला कोणी सांगितलं? महाराणीला हवं, असं संगीत ऐकवणं हा तुमचा धर्म आहे. दरबार सोडून जायचं असलं, तरी त्याला माझी परवानगी हवी, ही गोष्ट विसरू नका!"

आयुष्यात प्रथमच सोमनाथशास्त्रींवर पश्चात्ताप करायची पाळी आली. स्वतंत्रपणे प्रजेतच संगीताच्या बैठकी करत राहिलो असतो, तरी सुखाने कालक्रमणा झाली असती. त्यांना आताच कळून चुकले की राजाश्रय हा केवड्याच्या बनासारखा असतो. तिथे सुगंधाबरोबरच विषारी सापांचे भयही असते.

आपले दुःख व क्रोध प्रकट होऊ न देता सोमनाथशास्त्री राजाला म्हणाले—"महा राज! महाराणींना कशा प्रकारचं संगीत हवं, हे जाणायची इच्छा आहे माझी!"

"आपले राग-स्वर आणि शास्त्रीयता यांच्याशी कसलाही संबंध नसणारी काही लोकगीतं, आपणाला जमली तर ऐकवा शास्त्रीजी." महाराणीने सुचवले.

"मग मला एक आठवड्याची मुदत द्यावी महाराणी! मी आपणासाठी आपल्या आवडीची लोकगीतं गाईन." शास्त्री म्हणाले.

महाराणीने मान्यता दिली अन् राजानेही ते स्वीकारले.

बरोबर एका आठवड्यातच शास्त्रींनी अंतःपुरात संगीताच्या बैठकीचे आयोजन करवले. बैठकीत त्यांनी विविध प्रकारची लोकगीते गाऊन दाखवून महाराणीकडून वाहवा मिळवली. आता सोमनाथशास्त्रींना राणीच्या रुचीचा स्तरही कळून चुकला.

राजा श्रवणवर्मानेही संगीत-विज्ञ शास्त्रींची खूप प्रशंसा केली आणि म्हटले—"शास्त्रीजी! केवळ शास्त्रीय संगीतातच नव्हे, तर लोकसंगीतातही आपण तितकेच विद्वान आहात हे आपण सिद्ध केलंत. आता इथून पुढे दरबारातही महाराणींना प्रिय असलेलं लोकसंगीतच ऐकवत जा."

मौन राहून सोमनाथशास्त्रींनी डोके हलवले.

यानंतर पंधरवड्याने शेजारच्या देशातला एक संगीतज्ञ राजा श्रवणवर्माच्या दरबारात आला आणि म्हणाला—"महाराज! अनेक राजदरबारात मी, शास्त्रीय संगीतातल्या स्पर्धा कित्येक वेळा जिंकल्या आहेत. सर्वच संगीतज्ञांनी माझं वर्चस्व मान्य केलं, आपली हार मानून सोन्याची कडी आणि तोडे मला अर्पण केले. मला शास्त्रीय संगीतात हरवणाराला मी ही सर्व कडी आणि तोडे देऊन टाकून त्याचा दास बनेन. पण तसं न घडलं तर आपणालाही माझा योग्य असा सत्कार करावा लागेल, आपला पराजय मान्य करावा लागेल!"

या परदेशी संगीतज्ञाचे बोलणे राजाला अपमानकारक वाटले. राजा श्रवणवर्माने

एकवार वळून सोमनाथशास्त्रींकडे असे पहिले की जणू त्यांना विचारायचं असावं–काय बिचार आहे? 'याच राजाने आपणाला दरबारात लोकसंगीत गायची आज्ञा दिली होती, अन् आता शास्त्रीय संगीतात स्पर्धा करायला सांगत आहेत. सोमनाथशास्त्रींच्या मनात क्रोधच जागा झाला. परंतु देशाच्या इभ्रतीसाठी त्यांनी स्पर्धेला आपली अनुमति दिली.

संगीत-स्पर्धा खूपच आकर्षक पद्धतीने झाली. शास्त्रीय संगीताचे खरे माधुर्य काय असते याचा प्रत्यय राजा श्रवणकुमारला त्याच दिवशी आला! सारी सभा शुद्ध हरपून ऐकतच राहिली!

थोडयाच वेळात परदेशी विद्वान हरला आणि त्याने आपल्या हाता-पायातली कडी, तोडे वगैरे काढून सोमनाथशास्त्रींपुढे ठेवत त्यांच्या पायावर डोके ठेवत म्हटले– "मी हरलो, आपण जिंकलात. मी आपला दास आहे. माझी घमेंड आता पार नाहीशी झाली आहे." तो गर्विष्ठ संगीतज्ञ जसा आला तसा चालता झाला.

भर सभेतच राजा श्रवणवर्माने सोमनाथ-शास्त्रींचा सत्कार केला आणि त्यांची तोंड भरभरून प्रशंसा केली.

सोमनाथशास्त्रींचा हात पकडून गद्गद् स्वरात राजा म्हणाला–"शास्त्रीजी, आपण महाविद्वान आहात! इथून पुढे कुठेही आपण शास्त्रीय संगीतच गात जा. लोकगीतांची गोष्ट आपण विसरूनच जा, कायमची!"

परंतु सोमनाथशास्त्रींना त्यावेळी मात्र स्पर्धेत मिळालेल्या आपल्या जयाबद्दल जराही संतोष वाटला नाही. महाराणीचे अगोदरचे बोलणे आणि संगीतातली तिची हलक्या दर्जाची रुचि यांची त्यांना आठवण झाली. त्यांचे मन अशांत झाले. दुसऱ्याच दिवशी सकाळी कोणालाही न सांगता राजदरबारांतल्या पदाचा त्याग करून ते कुठेसे निघून गेले. कोणालाच कळले नाही की त्या महान विद्वानाने असा अचानक निर्णय का घेतला.

सासूबाईंचा रोग

सुमतीला सासरी येऊन एक आठवडा होतोय न होतोय तोच घरातली सारी परिस्थिती तिच्या छान लक्षात आली. तिने ओळखले की आपली सासू मनोरमा ही चांगली कर्तबगार बाई आहे, ती कुठल्याही कठीण अडचणीला यशस्वीपणे तोंड देऊ शकते.

एक दिवस एक आश्चर्यकारक गोष्ट सुमतीच्या दृष्टीस पडली. रोज सकाळ-संध्याकाळ ताटात जेवण वाढून घेऊन जाणाऱ्या नणंदेला–राधाला-तिने विचारले– "कुठं जाताय हे घेऊन?"

चेहऱ्यावर काहीच भाव न दाखवता राधा म्हणाली–"मी आजीला जेवण घेऊन जाते आहे, वहिनी!"

हे उत्तर ऐकून सुमती चकित झाली. तिने अविश्वासाने विचारले–"काय म्हणताय? तुमची आजी जिवन्त आहे अजून?"

डोके हलवत राधा म्हणाली–"हो, तुला पाह्यची असली तर चल माझ्याबरोबर, मी दाखवते तुला."

सुमती मुकाट्याने राधाबरोबर निघाली. गावाबाहेर असलेल्या आपल्या गुरांच्या गोठ्याजवळ राधा तिला घेऊन गेली. तेथे एका कोपऱ्यात जुन्या-पुराण्या एका खाटेवर झोपलेली एक म्हातारी दाखवून–"ही बघ माझी आजी, वहिनी!" राधा सुमतीला म्हणाली.

आश्चर्याने आपल्या नातसुनेकडे पाहून म्हातारीने विचारले–"तू माझ्या नातवाची बायको ना ग?"

इतक्यात राधाने सुमतीला तेथून लवकर निघण्याबद्दल सुचवत म्हटले–"वहिनी, आपल्याला लवकर जायला हवं ग परत."

वाटेत सुमतीने तिला विचारले–"तुमची आजी अशी गोठ्यात का?"

ज्योत्स्ना गोखले

"अहं! आजीला कसलासा मोठा रोग झालाय. ती घरात राहिली तर सर्वांनाच रोगाचा संसर्ग होईल, म्हणून आईनं तिला इथे गोठ्यात ठेवली आहे." राधाने माहिती दिली.

याच्या दुसऱ्याच दिवशी आपली आई आजारी असल्याची बातमी मिळाल्यामुळे मनोरमा आपल्या माहेरी निघून गेली. जाताना घरातल्या सर्व किल्ल्या तिने सुमतीच्या हाती सोपवल्या.

चार दिवसांनी सुमतीचा मोठा भाऊ सुदर्शन आपल्या बहिणीचे नवे घर अन् कुटुंबीय माणसं पहावी म्हणून तिच्या घरी आला. तो आसपास चांगला प्रसिद्ध असा वैद्य होता. सुमतीने त्याला आपल्या आजेसासूची दयनीय अवस्था सांगून म्हटले की, तिला बरी करायचा काही उपाय त्याने सांगावा.

सुदर्शनने जाऊन म्हातारीला तपासले आणि सांगितले की, तिला झालेली व्याधि ही केवळ म्हातारपणामुळेच झालेली आहे. नीट औषधपाणी के[illegible] होऊ शकेल. त्याने असेही सांगितले की प्रथम म्हातारीला गोठ्यातून आणून चांगल्या स्वच्छ जागी ठेवणं फार आवश्यक आहे.

सुमतीने आपल्या नवऱ्याला ही गोष्ट नीट समजावून सांगून आजेसासूला घरी आणवले. तिला नीट औषधपाणी करून सुमती स्वतः तिची सेवा-सुश्रूषा करू लागली. तेथून परत निघताना सुदर्शनने सुमतीच्या हातावर कसल्याशा दोन गोळ्या ठेवून तिची सासू मनोरमाला कसा चांगला धडा शिकवायचा याची योजना सांगितली.

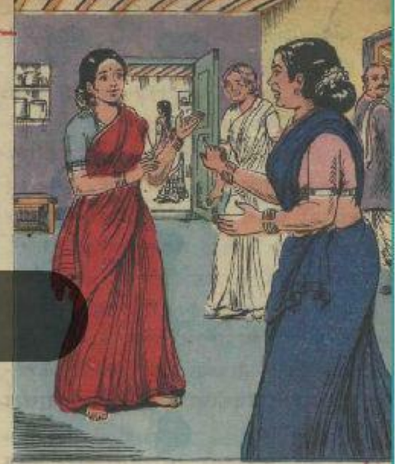
मनोरमा माहेरून परत आली तोपर्यंत म्हातारी चांगली बरी होऊन इकडे-तिकडे फिरू लागली होती. तिला पहाताच पारा चढून मनोरमा आरडाओरडा करू लागली– "म्हातारीला इथे कोणी आणलं? तिचा रोग आपल्या सर्वांना लागला म्हणजे?"

पण सासूला समजावत सुमती म्हणाली– "माझा मोठा भाऊ चांगला प्रसिद्ध वैद्य आहे. तुम्ही इथून गेल्यानंतर तो इथे आला होता. त्यानेच यांची उत्तम परीक्षा केली, चांगली औषधं दिली त्यांना. पहाता पहाता आजींचा रोग नहीसा झाला. आता त्या एकदम चांगल्या बऱ्या झाल्या आहेत.

आता मनोरमेचे काहीच चालण्यासारखे [illegible]हिली. दुसऱ्या दिवशी, भावाने सांगितल्याप्रमाणे, सुमतीने एक गोळी कुणाला न कळत पाण्यात विरघळवून ते पाणी सासूला प्यायला दिले. दोनच दिवस खोकत-खोकत मनोरमेने अंथरूण धरले.

हे पाहिल्याबरोबर आरडाओरडा करून घर डोक्यावर घेत सुमतीने नाटक आरंभले– "या अशा खोकत राहिल्या तर घरात आपण सर्वांना त्यांच्या रोगाची बाधा होईल. थोड्याच दिवसात माझं बाळंतपण येणार आहे. माझ्या बाळाच्या दृष्टीने हे गैर नव्हे का? मी का गप्प बसीन आता?"

बास! मनोरमेची बदली गोठ्यातल्या खाटेवर व्हायला वेळ लागला नाही. खाणे घेऊन आलेल्या राधाला मनोरमा एकदा म्हणाली–"मी इथे राहू नाही शकत राधा! मला घरी घेऊन जा ना!"

"मग! आजीच्या आजारात तू नव्हतं तिला इथे ठेवलंस? तुलाही आता इथेच राह्यला हवं." राधा म्हणाली.

त्याच वेळी बलरामही तिथे येऊन पोचला. तो बायकोला म्हणाला–"तुला आता कुणावर रागवायचा हक्क राहिलेला नाही. स्वतःचीच करणी आता तुला भोवत आहे. मोठ्यांचं पाहूनच लहान माणसं शिकतात न? तुझ्याकडून शिकलेल्या या विद्येचा उपयोग उद्या तुझी मुलगीही सासरी गेल्यावर करू लागली, तर आश्चर्य वाटायला नको. तू आपल्या सासूचा जसा मान ठेवलास, तसाच तुझी सून तुझा ठेवत आहे. त्यात तिची काहीच चूक नव्हे ना? या बाबतीत

हे बोलणं ऐकून रावणाला आनन्द झाला. तो महापार्श्वला म्हणाला–"एक रहस्यात्मक गोष्ट आहे. गेल्या काही दिवसात ब्रह्मदेवाकडे निघालेल्या पुंजिकस्थला नावाच्या एका अप्सरेशी मी सभ्यता सोडून अनुचित व्यवहार केला होता. त्या अप्सरेनें ब्रह्मदेवाला याबाबत सांगितलं असेल. ब्रह्मदेवाने मला सावध केलं आहे की जर परस्त्रीवर बलात्कार केला तर माझ्या डोक्याचे शेकडो तुकडे होतील. माझ्या पराक्रमाची नीट कल्पना नसल्यामुळे राम माझ्याशी युद्ध करायला निघाला आहे. अज्ञानाने तो मृत्यूशी सामना करीत आहे."

कुंभकर्ण नि रावण यांचा हा संवाद ऐकून विभीषण म्हणाला–"हे राक्षसराज, तू सीतेवर का मोहित झालास? सीता म्हणजे एक महासर्प आहे. तिच्या छातीत सापाचा फणा आहे. त्यात चिंता नावाचं विष आहे. स्मित-हास्यात अणकुचीदार दंष्ट्रा आहेत. वानरांनी लंकेत प्रवेश करण्यापूर्वीच सीतेला रामाकडे परत पाठव. रामाशी वैर करू नकोस. हा कुंभकर्ण, इंद्रजित अथवा महापार्श्व युद्धात रामाला पराभूत करू शकणार नाही. राम तुला जिवंत सोडणार नाही."

विभीषणाला विरोध करीत प्रहस्त म्हणाला की रावणाचा सामना करणे कोणाला ही शक्य नाही. विभीषणाला भेकड म्हणून इंद्रजितने त्याची अवहेलना केली–"पुलस्त्य वंशात तुझ्यासारखा पराक्रमहीन कोणी ही सापडणार नाही. राम व लक्ष्मण यांना मारण्यासाठी राक्षसवीरातील कोणी ही एक पुरेसा आहे. मग तू इतका का घाबरतो आहेस? इंद्राला पराजित करून देवांना सळो की पळो करून सोडणारा मी काय एका मानवावर जय मिळवू शकणार नाही?" रावणाने विभीषणाला विचारले.

"माझं म्हणणं ऐक. नाहीतर आपल्या राक्षस-वंशाला मोठा धोका आहे बघ! रामाच्या बाणांपुढे कुणाचा ही टिकाव लागणे शक्य नाही. सीतेला परत पाठवणं सर्वांसाठी शुभदायक होईल." विभीषणाने आपला विचार सांगितला.

आता मात्र रावणाला हे सहन होईना. विभीषणाची कठोर शब्दात निंदा-नालस्ती करीत तो म्हणाला–"तू माझा भाऊ आहेस, म्हणून अजून जिवंत आहेस. असले विचार अन्य कोणाच्या तोंडून ऐकले असते, तर आता पर्यंत त्याचा मृत देहच दिसला असता!"

हे ऐकून विभीषणाच्या रागाचा पारा चढला. तो रावणाला म्हणाला–"तू माझा मोठा भाऊ आहेस, मला पित्यासमान आहेस. तुला राग येईल असं काही मी बोललो, क्षमा कर मला. हा निघालो मी. तू सुखी रहा. स्वतःचं रक्षण कर. या राक्षसांचं नि लंकेचं नीट रक्षण कर."

विभीषणाने हातात गदा घेतली नि चार अन्य राक्षसांसह आकाशात उडाला व राम-लक्ष्मण जेथे होते, त्या ठिकाणी पोचला. वानरांनी या पाच राक्षसांना आकाशमार्गाने आपल्याकडे येताना पाहिलं. सुग्रीवाच्या मनात शंका आली की हे पाच राक्षस इकडील रहस्य जाणण्यासाठी वा आपल्याला मारण्यासाठी तर येत नसावेत? हा विचार त्याने हनुमान व अन्य वानर-वीरांना सांगताच ते मोठ-मोठे वृक्ष व शिला घेऊन तयार झाले आणि त्या राक्षसांना मारून टाकण्याची परवानगी त्यांनी सुग्रीवाला विचारली.

विभीषण आणि त्याचे साथी अनल, शरभ, संपाति नि प्रघस सर्व जण आकाशातच उभे राहिले. सुग्रीव आणि अन्य वानरांना उच्च सुरात विभीषण म्हणाला–

"राक्षस राजा दुष्ट रावणाचा मी धाकटा भाऊ आहे. माझं नाव विभीषण. माझ्या उपदेशावर रागावून एकाद्या यःकश्चित् दासाप्रमाणे त्याने माझा अपमान केला. म्हणून मी घरदार व मुलाबाळांना सोडून लंकेतून निघालो. आता मी रामाचा शरणागत म्हणून आलो आहे."

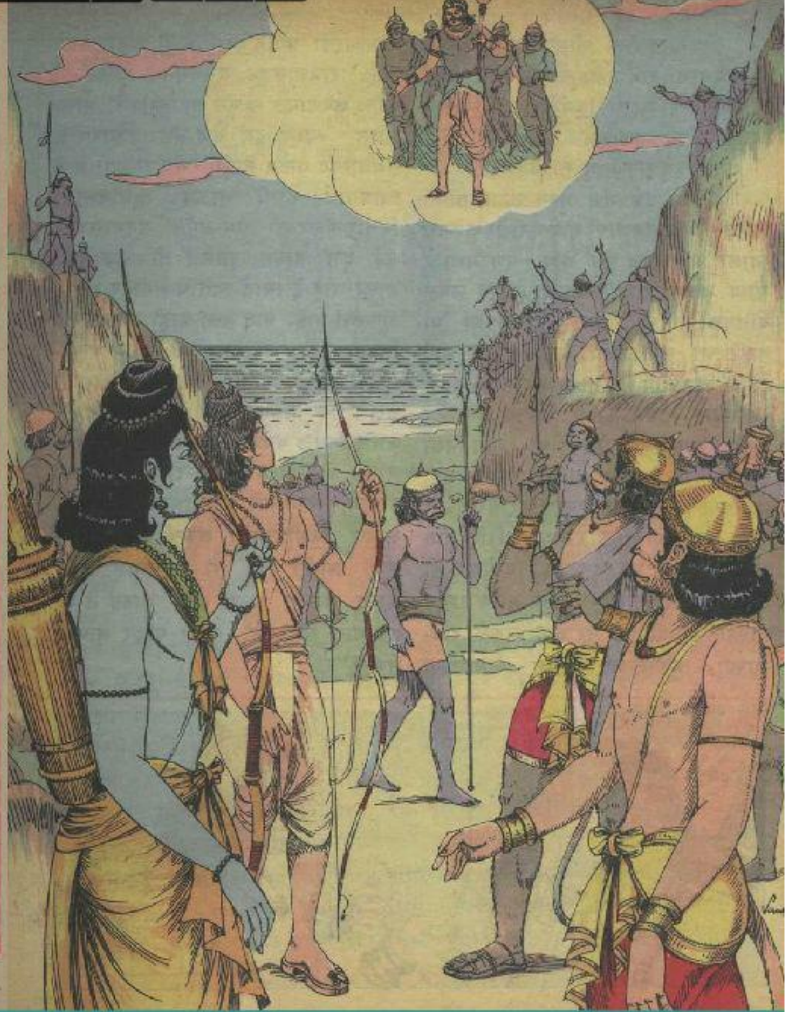
हे सर्व ऐकून सुग्रीव रामाला म्हणाला– "रावणाचा धाकटा भाऊ विभीषण आपल्या चार सहकाऱ्यांसह तुला शरण आला आहे. आता आपण सावध असलेलं बरं! यांच्यावर विश्वास ठेवणं योग्य होणार नाही. आपला मित्र बनून, आपल्यात राहून हे इथं भांडणाची आग लावून देतील अशी ही शक्यता आहे. अथवा संधि साधून हे आपल्याला मारून ही टाकतील. हा साक्षात रावणाचा भाऊ आहे. याच्यावर आपण विश्वास ठेवणं योग्य होणार नाही. म्हणून याला नि याच्या चार साथीदारांना मारून टाकण्यात आपलं हित मला दिसत आहे."

सुग्रीवाचं बोलणं ऐकून जवळ असलेल्या हनुमानाला राम म्हणाला–"सुग्रीव विचारपूर्वक जे सांगत आहे, ते सर्व तू ऐकलंस ना? तुला काय वाटतं ते सांगशील?"

प्रथम अंगदाने आपला विचार सांगितला- "काही ही असो, शत्रु-पक्षाकडील कोणावर डोळे झाकून विश्वास ठेवणं योग्य नाहीच. नाही तर या चुकीचं फळ नंतर आपल्याला भोगावं लागेल. हा विभीषण कसा आहे, त्याचा स्वभाव कसा आहे, हे आपण प्रथम जाणून घेतलं पाहिजे."

"आपला एक हेर याच्याकडे पाठवणं इष्ट होईल." शरभाने सुचवले.

जांबवान म्हणाला–"शत्रु रावणाच्या भावाने असं शरणागत म्हणून येण्याचं काही कारण मला तरी दिसत नाही. याच्या बाबत शंका आल्याशिवाय राहावत नाही.

"आपल्याकडील कोणी तरी जाऊन विभीषणाला रावणाकडील वृत्त विचारावं! म्हणजे आपल्याला 'विभीषणाचा स्वभाव कळेल." मैंद म्हणाला.

शेवटी हनुमान सांगू लागला–

"येथील सर्व जण मुक्त कंठाने सांगत आहेत की विभीषणाची नीट परीक्षा करूनच त्याला आपल्यात येऊ द्यावं. पण मला हे योग्य वाटत नाही. त्याला आपण जवळ बोलवलं तरच त्याचा चांगुलपणा वा वाईटपणा आपल्याला कळू शकेल ना! त्याचे गुण-दोष समजल्यावर मग त्याला आपल्यात घेणं कसं शक्य आहे? समोर असलेल्या व्यक्तीची शहा-निशा करण्यासाठी गुप्तचर पाठवणं योग्य असतं. जांबवानचं म्हणणं ही मला बरोबर वाटत नाही. स्थल-कालानुसार विशेष परिस्थितीत अघटित घटना घडू शकतात. विभीषण ही असाच इथे आला असेल. राम आणि रावण यांच्या गुण-दोषांचे परीक्षण करून रावणाच्या चुकीबाबत याला समजाऊन सांगण्याचा प्रयत्न त्याने केला असणे शक्य आहे. रावणाकडून अपमानित होऊन तो आता शरणागत म्हणून आपल्याकडे आला असेल. त्याचं इथं येणं मला अकारण व संशयास्पद वाटत नाही. मैंद म्हणतो आहे त्याप्रमाणे कोणी जाऊन विभीषणाला विचारलं तर तो काय लगेच रावणाकडील सर्व वृत्त सांगत बसेल? तो कशासाठी आला आहे हे त्याने स्वतःच अगोदर सांगून टाकलेलं आहे. यात मला काही त्याची चूक दिसत नाही. त्याच्याबाबत संशय घेण्यासारखं काही नाही. त्याच्यात चोराची लक्षणं मला दिसत नाहीत. मला तो निर्भय आणि निर्मळ वाटतो. वालीचा वध करून आपण सुग्रीवाला वानर-राज्याचा राजा बनवलं, त्याप्रमाणे रावणाचाच वध करून आपण विभीषणाला लंकेचं राज्य द्याल अशा आशेने ही तो आपणास शरण आला असावा. मला काय वाटतं ते मी आपणास सांगितलं. आता यावर आपली मर्जी!"

असंतुष्ट माणूस

खूप पूर्वी चुवांग राज्यात एक महान् शिल्पकार रहात असे. त्याच्या हातात अजब कौशल्य होते! त्यामुळे त्याचा चांगला नावलौकिक झालेला होता!

एकदा एका धनवान माणसाने या शिल्पकाराला काही मूर्ति बनवून घेण्यासाठी बोलावून घेतले. तो तेथे पोचल्यावर धनवान माणसाची संपत्ति आणि नोकरचाकरांनी भरलेली त्याची टोलेजंग इमारत पाहून, त्याच्या मनात धन-दौलत व ऐष-आरामाबद्दलचे आकर्षण जागृत झाले. आपला धन्दा सोडून देऊन चैनीत रहावे असे त्याला वाटू लागले.

सुदैवाने एका देवीने त्याची ही इच्छा पूर्ण केली! त्याला अपार संपत्ति मिळाली. शिल्पकाराला खूप आनन्द झाला.

त्याच्या मनात आणखी एक विचार आला. नुसते धन आपल्या जवळ असून त्याचा काही उपयोग नाही. त्याच्याबरोबर आपल्याला अधिकार ही असायला हवा. पैसा नि अधिकार यांच्या साह्याने आपले जीवन खूप संतोषमय होईल.

देवीने पुन्हा त्याची इच्छा पूर्ण करून त्याला एक संपन्न अधिकारी बनवले. आता त्याच्या डोक्यात अधिकाराचेच भूत संचारले.

एके दिवशी शिल्पकार आपल्या काही साथीदारांसह एका डोंगरी मुलुखात गेला आणि तेथील सुंदर मुली पाहून तो त्यांची छेड काढू लागला. यावर त्या मुली किंचाळू लागल्या. सारा हंगामा ऐकून काही पहाडी माणसे हातात फावडी-कुदळी घेऊन तेथे आली आणि त्यांनी शिल्पकाराच्या साथीदारांवर हल्ला चढवला. त्या लोकांपुढे शिल्पकाराचे काहीच चालले नाही!

"हट! या पहाडी माणसांसमोर तर अधिकारीही टिकू शकत नाही. मी पण

चुवांगमधील लोककथा

एक पहाडी माणूस झालो तर!" शिल्पकार विचार करू लागला.

बास! तो लगेच एक पहाडी माणूस बनला.

एकदा रणरणत्या उन्हात शिल्पकार शेतात काम करत होता. पण उष्णतेमुळे त्याचे डोके गरगरू लागले. इतक्यात एक काळा ढग आला, आणि त्याने सूर्याला झाकून टाकले. शेतकऱ्याला – त्या शिल्पकाराला – वाटले "अरे, खरा शक्तिशाली तर तो ढगच आहे! मी ढग असतो तर काय मजा आली असती!" एक क्षणही गेला नाही, तोच शिल्पकार एक ढग बनला! देवीनेच बनवले त्याला ढग! इतक्यात जोरदार वारा आला आणि तो ढगाला उडवत नेऊ लागला.

'ढगापेक्षा मी वाराच झालो असतो तर!' त्याने विचार करायचाच अवकाश, की शिल्पकार देवीच्या कृपेने वारा बनून हवेत फिरू लागला.

थोड्याच वेळात वाऱ्याने एका पहाडाला टक्कर दिली. पण पहाडावर त्याचा ढिम्‌सुद्धा परिणाम झाला नाही! तो मुळीच हलला नाही अन् वारा पुढे सरकू शकेनासा झाला!

'इतका शक्तिशाली वारा सुद्धा पहाडापुढे कुचकामाचा झाला! मी पहाडच झालो तर!' असा विचार सहाजिकच शिल्पकाराच्या मनात आला. अन् पहातापहाता देवीने त्याला पहाड करून टाकले!

एक दिवस काही शिल्पकार तेथे आले अन् शिळेत रूपान्तर झालेल्या शिल्पकाराला पाहून म्हणाले–"ही शिळा छान वाटतेय! आपण ही फोडून टाकू आणि त्यातून सुन्दर सुन्दर मूर्ति बनवू!"

हे ऐकून शिलारूपी शिल्पकार एकदम घाबरून मनातच तो ओरडला–"देवी! वाचव मला!"

"तू शिल्पकार बनूनच रहावंस, हे उत्तम!" देवी म्हणाली आणि तिने त्या शिलेला पुन्हा शिल्पकाराचे मूळ रूप देऊन टाकले! यानन्तर शिल्पकाराने आपला असंतुष्ट स्वभाव सोडून दिला.

शिक्षण कशासाठी ?

कुन्तल देशावर राजा कुशलसेनचं राज्य होतं. 'शिक्षण कशासाठी आवश्यक असतं?' असा एक प्रश्न त्याच्या मनात उत्पन्न झाला. भरल्या राजसभेत राजाने हा प्रश्न उपस्थित केला.

"शिक्षणामुळे चांगल्यापैकी नोकऱ्या मिळू शकतात. खूपसं धन जोडता येतं त्यामुळे." एक पंडित बोलला.

"शिक्षणामुळे कीर्ती मिळते." प्रधान मंत्र्याचा अभिप्राय आला.

"शिक्षणामुळे माणसाला मान मिळतो, म्हणून शिकणं आवश्यक आहे." कवीने मत प्रदर्शित केलं.

"विद्यावान् माणसाची प्रत्येक ठिकाणी, प्रत्येक देशात पूजा होते. इतकंच नव्हे, तर विद्या हे धन असे आहे, की ते कोणी चोरू शकत नाही; म्हणून विद्या-धन हेच श्रेष्ठ धन आहे." दरबारी विद्वानाने आपली विद्वत्ता प्रदर्शित केली.

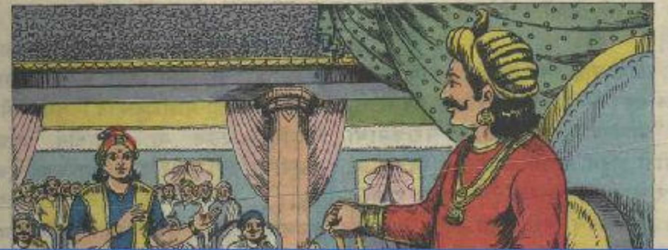
तरीही या सर्व उत्तरांमुळे राजाचे समाधान झाले नाही. राजाला आपल्या प्रश्नाचं योग्य उत्तर मिळालेलं नाही, आणि तो त्यामुळे नाखूष आहे–हे विदुषकाने हेरले. तो उठून म्हणाला–"महाराज, मी जे उत्तर देणार आहे, त्यामुळे आपणाला राग येईल!"

"नाही, नाही! तुझं उत्तर आवडलं नाही, तरी मी तुला शिक्षा करणार नाही. निर्भयपणे तू उत्तर दे. सांग कशासाठी शिकणं आवश्यक आहे?" राजाने पुन्हा विचारले.

आता आश्वस्त होऊन धाडकन विदुषक बोलला–"होय महाराज! तेच उत्तर देतो. असले प्रश्न मनात उभे राहू नयेत, अन् आले तरी ते विचारून लोकांना सतावू नये–यासाठी शिक्षण फार आवश्यक आहे."

विदुषकाचे उत्तर ऐकून सारे दरबारी खो खो हसू लागले!

राजा कुशलसेन क्षणभर आश्चर्यचकित होऊन गप्पच झाला! पण लवकरचं भानावर येऊन तोही इतर सर्वांबरोबर अगदी मनापासून हसू लागला!

धर्मयुद्ध

अलकापुरी राज्याचा राजा होता विक्रमदेव. त्याच्या सेनानायकांपैकी कंठीरव हा फारच शूर होता. एका विजयादशमीच्या रात्री राजा सारा राजपरिवार आणि आपल्या सेनानायकांसह चांदण्यात बसून गप्पागोष्टी करत होता.

इतक्यात एक विचित्रसा घोडेस्वार तेथे येऊन आपल्या घोड्यावरून खाली उतरला. "कोण आहेस तू? शत्रु कि मित्र?" राजपरिवारातील एकाने विचारले.

तो घोडेस्वार उत्तरला–"मी शत्रु नाही, अन् मित्रही नाही. मी केवळ एक योद्धा आहे."

"ठीक आहे. मग तुला इथं काय पाहिजे बोल बरं!" राजा विक्रमदेवने विचारले.

"आपल्या शक्तीची, पराक्रमाची कसोटी पाहून घेण्याशिवाय एका योध्याला दुसरं काय हवं असणार?" त्याने प्रश्नाचे उत्तर प्रश्नानेच दिले, अन् त्याच वेळी तो हसलाही. सर्वच जण त्याच्याकडे लक्षपूर्वक पहात राहिले. तो चांगला पुऱ्या उंचीचा, धष्ट-पुष्ट आणि रुबाबदार असा होता. त्याची काळीभोर दाढी चांदण्यात चमचमत होती. अन् तशीच त्याच्या हातात असलेली कुऱ्हाडही चमकत होती. त्याचे हे रूप पाहूनच सर्वांची हृदये भीतीने धडधडू लागली.

"ठीक आहे, तुझ्याशी लढायला आमचा सेनानायक आणि योद्धा कंठीरव तयार आहे." राजाने असे म्हणताच कंठीरव चटकन् उठून उभा राहिला.

यावर तो दाढीवाला योद्धा म्हणाला– "छे, छे! मी असा लढाई करायला नाही आलो. पहा ही माझी कुऱ्हाड! तुमच्यापैकी कोणीही येऊन या कुऱ्हाडीने माझ्या गळ्यावर प्रहार करावा. पण फक्त एकच प्रहार! आणि अशा तऱ्हेने जो माझ्या गळ्यावर प्रहार करील त्याने पुढच्या वर्षी याच सणाच्या दिवशी, याच कुऱ्हाडीचा माझ्या हातचा एक प्रहार आपल्या गळ्यावर झेलायला तयार असावे!"

ही विचित्र अट ऐकून सर्वजण खो खो हसू लागले. या धारदार कुऱ्हाडीचा आपल्या गळ्यावर जोरदार प्रहार खाऊन कोणी जगणं शक्य तरी आहे का?

कंठीरवने पुढे होऊन त्याच्या हातातली कुऱ्हाड घेतली आणि त्याने योध्याच्या गळ्यावर एक जोरदार प्रहार केला.

पण काय आश्चर्य! ती कुऱ्हाड योध्याच्या गळ्यात अर्धीच घुसली अन् इतके होऊनही त्या जखमेतून रक्ताचा एक टिपूसही बाहेर आला नाही! योद्धाही तसाच खिळून उभा होता, जणू काही घडलेच नाहीं! त्याने कुऱ्हाड बाहेर काढली आणि आपल्या गळ्याला हात लावून पाहिला. तेथे जखम वगैरे काही नव्हतीच!

मग पुन्हा शांतपणे कंठीरवकडे पहात तो योद्धा म्हणाला–"दिलेलं वचन मात्र विसरू नकोस हं! पुढल्या वर्षी, याच दिवशी तू गिरिदुर्गात ये. तिथेच रहातो मी." इतके बोलून तो एकदम उडी मारून घोड्यावर बसला आणि आला तसाच घोडा दामटत निघून गेला.

या घटनेने सर्वचजण आश्चर्याने आपापल्या जागीच खिळून राहिले!

* * *

पहाता पहाता एक वर्ष असेच निघून गेले. विजयादशमीचा दिवसही जवळ आला. त्या योध्याच्या महिम्याबद्दल राजा किंवा मन्त्रीही काही माहिती काढू शकले नाहीत, काही निर्णयही घेऊ शकले नाहीत. काहीही असो, वचनपूर्तीसाठी कंठीरवला गिरिदुर्गात जाणे भागच होते! त्या योध्याला कंठीरवाच्या कंठावर प्रहार करू देणें आवश्यकच होते. दिलेले वचन निभावले नाही तर राज्यावर कलंक येणार होता. त्यामुळे योग्य निर्णय घेऊन विक्रमदेव व त्याच्या परिवाराने कंठीरवाला योध्याकडे पाठवून दिले.

पाठवले तर खरे, पण कंठीरव वाचून जिवन्त परत येईल अशी कोणालाच आशा

२५ वर्षांपूर्वीच्या चांदोबातील गोष्ट

उरली नव्हती. आपण एका उत्तम योध्याला मुकत आहोत, याबद्दल सर्वच दु:खी होते.

कंठीरव मात्र मोठ्या आनन्दाने गिरि-दुर्गाकडे निघाला, रात्रंदिवस जंगले पार करीत राहिला. खूप थकल्यावर जरा विश्रान्ति घेण्यासाठी घोडयावरून उतरून तो एका झाडाखाली बसला. इतक्यात कंठीरवला कोणाची तरी किंकाळी ऐकू आली. त्याने पटकन उठून त्या दिशेने पाहिले तर एका तरूणीला चोरांनी घेरले असल्याचे त्याला दिसले. चटकन आपली तलवार उपसून तो त्या चोरांशी भिडला. थोडयाच वेळात चोर......पाय लावून पळून गेले.

कंठीरवने त्या तरुणीचे बंधन कापून टाकले. चौकशी करता त्याला कळले की ती एक राजकन्या आहे. आपल्याला चोरां-पासून वाचवल्याबद्दल कंठीरवला एक अंगठी देत ती म्हणाली–"ही अंगठी मी तुम्हाला बक्षिस देत आहे. जादूची आहे ती. ती बोटात असली म्हणजे तुमच्या शरीरावर कोणत्याही हत्याराचा काहीही परिणाम होणार नाही."

परतु अंगठी नाकारत कंठीरव म्हणाला– "नाही. मी नाही घेऊ शकत ही अंगठी. त्या दिवशी त्या योध्याच्या गळ्यावर मी धारदार कुऱ्हाड चालवली होती. आता दिल्या वचनाला मी बांधला गेलोय. त्याच्या हातून आता कुऱ्हाडीचा वार माझ्या गळयावर चालवून घेणं हा माझा धर्म बनतो. अशा परिस्थितीत जादूची अंगठी धारण करणं हा अधर्म होईल. स्वत: वीर असूनही अशा अधर्माची मदत घेणं मला योग्य नव्हे." इतके बोलून कंठीरव पुन्हा त्या झाडाखाली निघून गेला.

थोडया वेळाने कंठीरव स्नानासाठी नदीकडे निघून गेला. तो निघून गेलेला पाहून राजकुमारी त्या झाडाखाली गेली. पण तो परत आला, तेव्हां मात्र ती त्याला कुठे दिसली नाही.

कंठीरव नंतर गिरिदुर्गात पोचला तेव्हां तो योद्धा कुऱ्हाड हाती घेऊन तयार असलेला त्याला दिसला. आपले वचन पाळल्याबद्दल त्याने कंठीरवची तारीफ केली.

स्वत: तयार होऊन कंठीरव योध्याला म्हणाला–"आता उशीर कसला श्रेष्ठ योध्या? चल, चालव आपली कुऱ्हाड! पण हां, एकच प्रहार हं!"

हे आव्हान ऐकून योद्धा जोरजोरात हसू लागला–"एकच वार करीन मी! पण तुला काय वाटतं? वार खाऊनही तू जिवन्त राहू शकशील? अगदीच मूर्ख आहेस तू!" इतके बोलून योध्याने कंठीरवच्या गळयावर धारदार कुऱ्हाडीने जोराचा प्रहार केला.

पण हे काय? कुऱ्हाडीचा फाळ कंठीर-वच्या गळयात अर्ध्यापर्यंतच रुतला! रक्ताचाही कुठे मागमूस नाही! कंठीरव होता तसाच उभा होता. जसे, काही घडलेच नाही! योद्धाच काय, पण स्वत: कंठीरवही आश्चर्यचकित झाला. हा परि-णाम पाहून त्याचा स्वत:च्या डोळयावर विश्वासच बसेना! त्याने कंठात रुतलेली कुऱ्हाड काढली तरी गळा जसाच्या तसाच! एकादी खूणही नाही कुठे!

योद्धा रागावून ओरडू लागला– "फसवलं! फसवलं मला!" आणि तो पुन्हा कुऱ्हाड घेऊन धावला.

आता कंठीरवही चिडला अन् त्याने आपली तलवार उपसली.

इतक्यात गिरिदुर्गचा राजा आणि राज-कुमारी तेथे आले. त्यांनी दोघांना लढायला मनाई केली.

राजकुमारीने राजाला सांगितले की कंठीरवनेच तिला चोरांपासून वाचवले होते आणि अंगठी घ्यायलाही नकार दिला होता. पण तिथेच तो स्नानाला गेलेला पाहून अंगठी तिने त्याच्या कपडयात टाकून ठेवली.

सत्य गोष्ट कळल्यावर योध्याने कंठीरव आणि राजकुमारी या दोघांचीही तारीफ केली, कारण त्या दोघांनीही आपापले कर्तव्य निभावले होते. कंठीरवच्या साहस व धैर्य या गुणांवर खूष होऊन राजाने आपल्या कन्येचा विवाह त्याच्याशी लावून दिला, आणि त्याला आपल्या 'राज्याचा वारस' म्हणूनही घोषित केले.

जितूची सहनशक्ती

जितू नावाच्यां एका माणसाला राजदरबारात नोकरी मिळाली. त्याच्या कुटुंबखर्चाला तसे रोज पाच रुपये पुरेसे होत, पण त्याला दर महिना चांगला पाचशे रुपये पगार होता त्यामुळे तो जरा चढेलपणे वागे.

मितू हा जितूचा लहानपणापासूनचा मित्र. तो मोठा कष्टाळू होता. गल्ली-गल्लीतून भाजी विकत फिरून किंवा अशीच काही कामं करून तोही महिन्याकाठी पाचशेंच्याही वर कमाई करी. पण जितूला मिळणारा मानमरातब मितूला कसा मिळणार?

राजदरबारातला नोकर असल्याने सर्वजण जितूला मान देत. तो समोर दिसला तर त्याला हात जोडून नमस्कार करीत, मान लववून त्याच्याशी आदराने बोलत. या सर्वांमुळे जितू मर्यादे बाहेर गर्विष्ट झाला होता.

जितूला दरबारात कसा मान मिळतो, हे पहायला मितू एकदा राजवाड्यात गेला. नेमकी त्यावेळीच कोणीतरी जितूची चांगलीच हजेरी घेत होता! तोंडाने वाटेल ते बोलत होता!

मितूने जवळच्याच एका नोकराला अदबीने प्रश्न विचारला–"याला विरोध का करीत नाही हा?"

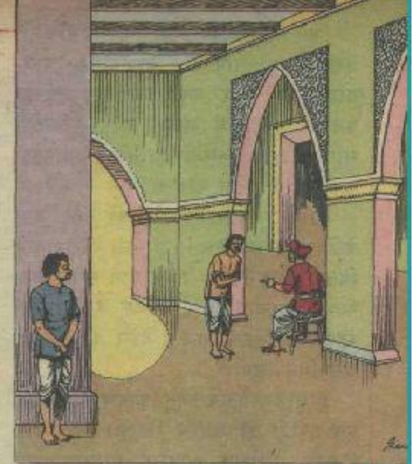
"विरोध करायला तितकं धैर्य हवं ना! सगळं निभावून न्यायला तितकी ताकत हवी. ताकतीशिवायच कोणी असा विरोध करू धजेल, तर नोकरीच जाईल की हातची! नोकरी गेली की बाहेर कोण मान देईल त्याला?" नोकर म्हणाला.

"मग काय हा अधिकारी असाच सर्वांवर भुंकत रहाणार?" हैराण होऊन मितूने विचारलं.

सर्वांनाच रागावलं तर सर्वच कुठे गप्प रहातात? प्रत्येकाच्या सहनशक्तीची एक मर्यादा असतेच की! पण जितूच्या सहनशक्तीला काही मर्यादाच नाही, तुम्हीच पहात रहा न!" तो नोकर म्हणाला.

खोली स्वच्छ नव्हती, म्हणून अधिकाऱ्याने जितूला चापलं होतं. जितूने त्याला सांगितलं की, झाडूवाला आला नाही, मग आपण स्वतःच खोली झाडली. नंतर अधिकारी पुन्हा ओरडू लागला की स्वच्छता बरोबर झालेली नाही. पुन्हा जाऊन झाडूवाल्याला बोलावून आणायला हवं. जितूने पुन्हा पाहून येऊन सांगितलं की, 'तो नोकर अजून आलाच नाही.' मग अधिकाऱ्याने त्याला स्वतः जाऊन त्याचा पत्ता लावून धरून घेऊन यायला सांगितलं. जितू बिचारा पुन्हा जाऊन इकडे-तिकडे खूप शोधाशोध करून त्या माणसाला घेऊनच परत आला. पण आता 'इतका उशीर का केला?' म्हणून अधिकाऱ्याने पुन्हा त्याची खरडपट्टी काढली.

हे सर्व पाहून मितूला वाटलं की–'जितूचं जीवन हे तर गुलामाच्या जीवनापेक्षाही खडतर आहे.' तो मनात म्हणू लागला–"त्यापेक्षा माझं जीवन लाख बरं! भले कोणी माझ्यासमोर हात जोडत नसेल! पण विनाकारणच कोणी मला अपशब्द तर

बोलत नाही. माझ्याकडून उगाचच चाकरी तर करून घेत नाही!"

मितूला राजवाड्यात येऊन आपली ही परिस्थिती पाहून निघून जाताना जितूनं पाहिलं होतं. जितूला तो आपला मोठाच अपमान वाटला. मितू इतरांना हे सर्व सांगेल असेही त्याला वाटलं. म्हणून संध्याकाळी काम संपवून घरी आल्याबरोबर आपल्या बायकापोरांना घेऊन जितू मितूच्या घरी गेला. त्याच्या मनात होतं की–"जरा इकडच्या-तिकडच्या लंब्याचौड्या आपल्या बढाईच्या गोष्टी करू, खूप डींग मारू, म्हणजे मग आपला मान होता तसाच राहील!"

अशोक ठकार

जितू जेव्हा मितूच्या घरी पोचला, तेव्हा मितू आपल्या बायकोला–'राजवाड्यातलं काम कसं अगदीच हलक्या दर्जाचं, गुलामीचं आहे.' वगैरे हकिकती सांगत होता. जितू नेमका तेव्हाच आपल्या लवाजम्यासह तेथे पोचला.

त्याला पहिल्याबरोबर 'अरे जितू, बरा वेळेवर आलास बघ! आमचा नोकर दोन दिवस येतच नाहीये! घरामागे खूपच केरकचरा जमलाय, जरा स्वच्छ कर ना तू! म्हणशील तितकी मजुरी देईन मी तुला!' असं मितू म्हणाला.

हे बोलणं ऐकून जितू फारच रागावला. पण तरीही तो तसाच मितूला म्हणाला– "घरी आलेल्या आपल्या बालपणातल्या मित्राचा इतका अपमान करतोस तू?" आणि मग तो जितूला त्याबद्दल दूषण देऊ लागला.

जितूची पत्नीही दुःखाने म्हणाली– "भावजी, चेष्टा करायचीही एक हद्द असते नं! तुमचं हे बोलणं मुळीच आवडलं नाही मला!"

त्याबरोबर मितू तिला म्हणाला– "वहिनी, माझं बोलणं नीट कळलं नाही तुला! राजदरबारात काम करणारी माणसं रागबीग अजिबात विसरून जातात. इतर कोणी काही म्हणालं, शिव्या दिल्या तरी ते मुकाट्याने ऐकून घेतात–हीच गोष्ट आता मी आपल्या बाळबच्चांना उदाहरणासह सांगत होतो. दरबारातली जितूची सहनशक्ती पाहून मी तर आश्चर्यचकितच झालो! पण मला आत्ताचं कळून चुकलं, की त्यांची ही सहनशक्ती केवळ राजवाड्यापर्यंतच मर्यादित असते! बाहेर आलं की, मग मात्र त्यांना आपला मानमरातब आठवतो, आता मात्र समजलं की दरबारात कसाही रहात असला, तरी अखेर हा माझा लहानपणचा स्वाभिमानी दोस्त जितूच आहे! त्याचा अपमान झालेला मला आवडणार नाही."

हे ऐकून जितू-मितूंच्या बायका खो खो हसू लागल्या. आणि लाचारीने जितूही हसण्यात सामिल झाला.

निसर्गातील आश्चर्यं :

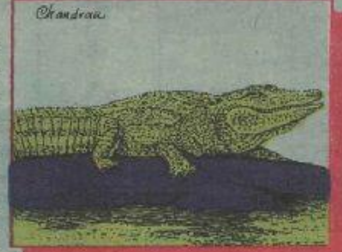

कांगारूंचा देश

ऑस्ट्रेलिया हा कांगारूंचा देश मानला जातो. कांगारू हा शाकाहारी प्राणी आहे. त्याचे पुढचे दोन पाय बुटके आणि मागचे पाय चांगलेच लांब असतात. लांब लांब उड्या मारत जाणे अशा पायांमुळेच त्यांना शक्य होते. मोठ्या शरीराच्या जातीचे जे कांगारू असतात त्यांचा माथा शेळीच्या डोक्याच्या एवढा असतो आणि त्यांची उंची ७ फुट (२.१३ मीटर) असते. यांच्यात लहान जातीचे कांगारूही असतात. सर्वात लहान कांगारू सामान्य सशापेक्षा मोठा नसतो.

नक्राश्रु

माणूस जर माणसाला मारून खाऊ लागला तर त्याला नरभक्षी म्हटले जाते. पण मगर आणि मासे सोडून इतर कुठलाही प्राणी आपल्याच जातीच्या प्राण्यांना खात नाही. पण असं केल्यावर त्याच्या डोळ्यांतून काय दुःखाने अश्रु येतात? मगरीचे अश्रु (नक्राश्रु) हे खरे अश्रु नसतातच. काही ग्रंथींच्या द्वारा हे जे अश्रु निघतात, ते म्हणजे त्यांच्या शरीरात तयार झालेल जास्तीचं मीठ बाहेर फेकण्याचा एक मार्ग होय.

सापाचे कान

तुम्ही कधी गारुडी पाहिलाय? 'त्याच्या पुंगीच्या आवाजानेच नाग आपली फणा खोलून डोलतो ही कल्पना मुळीच बरोबर नाही. गारुड्याने आपली पुंगी हलवली नाही, तर तो फणाही डोलवणार नाही. खरी गोष्ट अशी, की सापांना कानच नसतात. पण त्यांच्या जिभेत मात्र आवाज ग्रहण करण्याची शक्ती असते. अशा तऱ्हेने, आपण इतकेच म्हणू शकू की साप आपल्या जिभेचाच कानासारखा उपयोग करतो.